

Sveučilište u Zagrebu

Arhitektonski fakultet

Poslijediplomski specijalistički studij
Arhitektura i urbanizam, Prostorno uređenje
Ciklus: Strateško planiranje i održivi razvoj

Lora Cindrić

Ekonomski, kulturni i prostorni doprinosi Europske prijestolnice kulture

Primjeri Liverpoola, Marseilla i Rijeke

ZAVRŠNI RAD

Zagreb, 2023.

University of Zagreb

Faculty of Architecture

Postgraduate Specialist Study

Architecture and Urbanism, Physical Planning

Cycle: Strategic Planning and Sustainable
Development

Lora Cindrić

**Economic, cultural and spatial
contributions of the European capital of
culture**

Cases of Liverpool, Marseille and Rijeka

FINAL THESIS

Zagreb, 2023.

Sveučilište u Zagrebu

Arhitektonski fakultet

Poslijediplomski specijalistički studij
Arhitektura i urbanizam, Prostorno uređenje
Ciklus: Strateško planiranje i održivi razvoj

Lora Cindrić

**Ekonomski, kulturni i prostorni doprinosi
Europske prijestolnice kulture
Primjeri Liverpoola, Marseillea i Rijeke**

ZAVRŠNI RAD

Mentori: prof. dr. sc. Damir Krajnik, izv. prof. dr. sc. Lea Petrović
Krajnik

Zagreb, 2023.

Zahvale

Hvala tati Ivanu, mami Ireni, bratu Dorjanu i supргу Denisu na neizmјernoј potpori, ljubavi i motivaciji na svakom koraku života.

Također, hvala mentorima na stručnom vodstvu tijekom čitava istraživačkog procesa.

Sažetak

Ovaj završni rad na temu inicijative Europske prijestolnice kulture bavi se ekonomskim, kulturnim te prostornim doprinosima koje ta titula donosi gradovima domaćinima. U radu se primarno razmatra važnost i povijesni pregled same inicijative te partikularnosti statusa koji dodjeljuje i koji je koncipirala Europska komisija. Na primjeru triju odabranih gradova – Liverpoola, Marseillea i Rijeke – razmatraju se dobrobiti za gradove domaćine, lokalnu populaciju, kao i dugoročne promjene u gradu koje se prvenstveno ogledaju u prostornim modifikacijama bilo u vidu izgradnji objekata u svrhu održavanja kulturnih događanja, bilo u prenamjeni postojećih napuštenih ili devastiranih zdanja, koji su izvorno imala drugu namjenu. Analitičkim i komparativnim pristupom završni rad razmatra važnost statusa Prijestolnice europske kulture i njegove doprinose na odabrane gradove domaćine kroz tri dimenzije: ekonomske, kulturne i prostorne, stavljajući najveći naglasak na nastale prostorne modifikacije. Rezultati rada prikazuju značajne pozitivne ekonomske, kulturne i prostorne pomake u svim istraživanim gradovima.

Ključne riječi: *Europska prijestolnica kulture, kultura i prostor, europske inicijative*

Summary

This final paper that delves into the subject of the European Capital of Culture initiative deals with the economic, cultural, and spatial contributions that the mentioned title brings to the host cities. It is a prestigious title, that has been awarded since 1985 to cities that stand out for their cultural heritage, historical trends, and significance that they have or had for their country either politically or economically. The purpose of the initiative is the promotion of cultural diversity within Europe, and consequently the acceptance of diversity, social inclusion, and raising awareness of a common heritage that is so similar and yet so different. The paper primarily considers the significance and historical overview of the initiative itself, as well as the benefits of the status that cities acquire by awarding this title, which was conceived by the European Commission. So far, more than sixty cities have been awarded this prestigious title, and each city has had its own approach with executing the duties of a city that is the decided Capital of Culture for the agreed-upon year. European Capital of Culture, as a manifestation, characterizes itself as a „mega-event“ that attracts not only a multitude of visitors, but also has a large impact on the local economy, culture, and infrastructure. The two most important European acts that contributed to the development of Europe within the manifestation of the European Capitals of culture, which may have set a standard for the selected processes and main actions within the reigning year, are *The New Leipzig Charter* and *A New European Agenda for Culture*. Within the example of the three selected cities: Liverpool, Marseille, and Rijeka, contributions to the host cities, the local population, as well as long-term changes in the city are considered, which are primarily reflected through spatial modifications, either in the form of construction of buildings for the purpose of holding cultural events, or through the conversion of existing, abandoned, or devastated buildings, which originally served a different purpose. Although these are cities that share a lot in common, primarily their status as port cities, the process of organizing and realizing the cultural program as well as other accompanying activities that took place in them in different ways, which have resulted in different perceptions of this event among the population, and consequently among the profession. The observed contributions are most clearly manifested in the year of the European Capital of Culture event, but their contributions are also present in the previous and following years of being the European Capital of Culture as the whole process lasts around six years from the starting point of putting in the application for receiving the title. The paper provides a deep insight into the impact, and responsibilities of the European Capital of Culture title had on its observed host cities, and the said impact is

visible in each of the aforementioned categories. It is important to note that not all cities manage their ruling year with the same budget, or resources, and every city is unique in regards to its program and historical richness, as well as the economic system and infrastructural organization. That said, within the paper it will be evident that the economic, cultural, and spatial contributions of the European Capital of Culture provide both short-term and long-term contributions to the host cities, to each of them in their own way, in terms of strengthening economic power, deepening the cultural offer, and evolving the spatial development of cities.

SADRŽAJ

1. UVOD	1
1.1. Predmet istraživanja	2
1.2. Ciljevi rada	3
1.3. Metode istraživanja	3
1.4. Struktura rada	4
2. KULTURA KAO POTICAJ RAZVOJU EU GRADOVA	6
2.1. Važnost statusa Europske prijestolnice kulture	10
2.2. Europske povelje relevantne za status prijestolnice kulture	14
2.3. Proces kandidiranja za postajanje Europske prijestolnice kulture	16
2.4. Potencijalni doprinosi koje Europske prijestolnice kulture načelno imaju po zadobivanju statusa	20
3. EUROPSKI GRADOVI KULTURE I DOPRINOSI NASLOVA RAZVOJU GRADA DOMAĆINA: LIVERPOOL, MARSEILLE I RIJEKA	23
3.1. Liverpool	24
3.1.1. Deskripcija specifičnosti Liverpoola te proces odabira	26
3.1.2. Ekonomski doprinos gradu kao prijestolnici kulture	27
3.1.3. Kulturni doprinos gradu kao prijestolnici kulture	28
3.1.4. Prostorni doprinos gradu kao prijestolnici kulture	31
3.2. Marseille	39
3.2.1. Deskripcija specifičnosti Marseillea te proces odabira	41
3.2.2. Ekonomski doprinos gradu kao prijestolnici kulture	44
3.2.3. Kulturni doprinos gradu kao prijestolnici kulture	45
3.2.4. Prostorni doprinos gradu kao prijestolnici kulture	46
3.3. Rijeka	52
3.3.1. Deskripcija specifičnosti Rijeke te proces odabira	53
3.3.2. Ekonomski doprinos gradu kao prijestolnici kulture	54
3.3.3. Kulturni doprinos gradu kao prijestolnici kulture	56
3.3.4. Prostorni doprinos gradu kao prijestolnici kulture	57
4. REZULTATI ISTRAŽIVANJA I RASPRAVA	65
5. ZAKLJUČAK	72
6. LITERATURA I IZVORI	73
7. POPIS PRILOGA	78
8. ŽIVOTOPIS AUTORA	80

1. UVOD

Olimpijske igre, karnevali, svjetska prvenstva, koncerti, kongresi – samo su neka od događanja koja imaju znatan utjecaj na grad u kojem se odvijaju. Neka događanja imaju veće, neka manje posljedice na gradove domaćine. Određene posljedice izuzetno su pozitivne za grad, dok su neke neprimjetne, a pojedine i negativne ako se tijekom njihova odvijanja dogode i eventualni skandali ili ako zbog prirode događanja dođe do devastacije arhitekture, baštine ili problema izazvanih gomilanjem otpada.

Kao uvodnu misao u problematiku rada, potrebno je pobliže definirati i rastumačiti značenje događanja Europske prijestolnice kulture, kao i popratne elemente koji sačinjavaju navedenu titulu. Europska prijestolnica kulture inicijativa je koja ima svoje početke u Grčkoj 1980-ih, a danas služi promicanju kulture kao vrijednog aspekta gradova. Europska prijestolnica kulture titula je koja se jednom godišnje dodijeli izabranim gradovima, a do 2022. godine preko šezdeset gradova nosilo je titulu Europske prijestolnice kulture. Tijekom godina razvoja inicijative sve su primjetniji učinci na gradove koji proizlaze iz zadobivanja titule. Kao najpoznatije Europske prijestolnice kulture posebno se ističu Lisabon (1994.), Firenca (1986.), Atena (1985.), Pariz (1989.), Amsterdam (1987.), Berlin (1988.), Madrid (1992.) te Bologna (2000.). Danas su većina navedenih gradova izrazito poznate turističke destinacije koje se diče svojim povijesnim bogatstvom i prepoznatljivom arhitekturom.

Značajan napredak i razvoj inicijative bio je uvjetovan porastom svijesti čovječanstva o važnosti kulture unutar gradova, ali i željom za međudržavnim razumijevanjem i poštivanjem. Tijekom godina sve su više očigledni pozitivni učinci na dobrobit stanovnika, ali i na sam razvoj gradova, koji je proizašao kao izravna posljedica zadobivanja titule Europske prijestolnice kulture. Pomaci u gradovima evidentni su na različitim područjima. Posebice na području kulture, ekonomije i samoga prostornog razvoja gradova, što će se detaljnije obraditi u nastavku rada. Dok su dobrobiti za određene gradove i danas neosporne izravne blagodati koje su proizašle upravo iz prethodno dobivene titule Europske prijestolnice kulture, trajna korist gradova koja je proizašla od Europske prijestolnice kulture i danas potiče ostale gradove da nastave ulagati i kandidirati se za tu titulu. Sam proces dobivanja titule dugotrajan je proces koji započinje 6 godina¹ prije dodijele naslova. Proces selekcije te kriteriji koji se trebaju

---

¹ Europske prijestolnice kulture 2020. do 2033. godine: Vodič za gradove koji se namjeravaju kandidirati; <https://min-kulture.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/NAJNOVIJE%20NOVOSTI/09%20-%20Guide%20to%20European%20Capitals%20of%20Culture,hr,%20lekt,%20zad.pdf> (posjećeno: 10.12.2022.)

zadovoljiti kako bi bila dodijeljena titula Europske prijestolnice kulture rigidni su te zahtijevaju potpunu predanost i jasno definirane ciljeve koji će biti obrađeni u nastavku.

Opisat će se specifičnosti (predmetnoga) grada te proces odabira, ekonomski aspekt doprinosa statusa, kulturni doprinos statusa grada kulture te prostorni i urbanistički doprinos statusa grada kulture.

1.1. Predmet istraživanja

Predmet ovoga rada svojevrsan je interdisciplinarni analitički pristup temi prestižne titule Europske prijestolnice kulture s naglaskom na prostorne doprinose u odabranim gradovima. Uz prostorne doprinose, odnosno individualne modifikacije kod svakog od obrađenih gradova koje su nastale zbog statusa Europske prijestolnice kulture, predmetom istraživanja su i kulturni te ekonomski doprinosi koje je ta titula donijela Liverpoolu, Marseilleu i Rijeci, bilo neposredno kroz privredne dobrobiti tijekom odvijanja manifestacija u tekućim godinama, bilo posredno, odnosno posljedično zbog popularizacije tih gradova kao turističkih destinacija. Analizirani gradovi odabrani su jer se radi o najznačajnijim lučkim gradovima u Engleskoj, Francuskoj i Hrvatskoj, što je rezultiralo i činjenicom da se radi(lo) o multikulturalnim sredinama koje su doprinijele raznolikosti i bogatstvu očuvane kulturne baštine koje ti gradovi i danas nude svojim stanovnicima i posjetiteljima. Također, zajednička spona spomenutih lučkih gradova koji su 2008., 2013. i 2020. nosili titulu Europske prijestolnice kulture, sljedeći su čimbenici:

- a) geografska uvjetovanost;
- b) maritimna usmjerenost;
- c) trgovačka središta (aktualno ili tijekom povijesti);
- d) bogato materijalno kulturno naslijeđe kao rezultat ekonomskog bogatstva zahvaljujući pomorskoj i trgovačkoj djelatnosti;
- e) bogata nematerijalna baština kao rezultat demografskih čimbenika;
- f) industrijska povijest ili sadašnjost;
- g) multikulturalni gradovi;
- h) otvoren duh stanovnika kao posljedica protoka brojnih etničkih, rasnih i vjerskih manjina;
- i) veličina grada relativna s obzirom na ukupan broj stanovnika u zemlji.

1.2. Ciljevi rada

Cilj ovoga rada jest analitičkim i komparativnim pristupom razmotriti važnost, doprinose i izazove koje sa sobom nosi status Prijestolnice europske kulture. Iako je ta titula iznimno zvučna i primarno upućuje na činjenicu da se radi o gradu s vrijednom kulturnom materijalnom i nematerijalnom baštinom, kao i povijesnom važnošću, organizacija i upravljanje nizom događanja izazovan su proces, kako s logističkog tako i s marketinškog aspekta, a ujedno uz ekonomske doprinose iziskuju i rashode. U svakom od gradova koji su nosili ovu titulu došlo je neminovno do izvjesnih ekonomskih, kulturnih i prostornih modifikacija. One se manifestiraju u vidu izgradnje ili prenamjene postojeće infrastrukture, u organizaciji kulturnih manifestacija koje se izvan ovog konteksta ne bi realizirale, te istovremeno privlače velik broj posjetitelja od kojih primarnu korist ima uslužna djelatnost. Stoga je cilj ovoga rada definirati i egzaktno analizirati promjene po pitanju svih triju aspekata do kojih je došlo uslijed imenovanja Liverpoola, Marseilla i Rijeke Europskim prijestolnicama kulture.

Temeljni doprinos ovog rada stoga je analitički i komparativni pristup svemu što ova titula nosi sa sobom te čiji se rezultati mogu koristiti kao pokazatelj pri budućoj selekciji, organizaciji i realizaciji događanja, kao i prilikom razrade strategije budućih gradova domaćina. Svaki od obrađenih gradova prilikom organizacije i realizacije programa i uređenja infrastrukture rezultirao je različitim doprinosima, a ujedno je svaki od njih imao i specifične nedostatke, bilo u pogledu kulturnog, ekonomskog ili infrastrukturnog aspekta. Ti su rezultati prikazani u komparativnim tablicama, dok su nedostaci i prepreke navedeni u pojedinim potpoglavljima za svaki od obrađenih gradova.

1.3. Metode istraživanja

Metodološki gledano, a s obzirom na predmet istraživanja, rad predstavlja rezultat niza metodoloških pristupa koji su bili primjenjivi i relevantni kako bi se prikupili predmetni podaci te kako bi se prikazale izravne promjene u kulturnom, privrednom i prostornom aspektu nositelja titule Europske prijestolnice kulture. Stoga je korišten niz metoda, a one uključuju (Zelenika 2017):

- metodu analize – ona je primijenjena kako bi se razmotrili relevantni čimbenici za odabir gradova u procesu kandidature;

- metodu sinteze – koja je primijenjena kako bi se identificirali zajednički i presudni elementi kod odabira predmetnih gradova;
- metodu indukcije – pomoću koje su doneseni zaključci o doprinosima i nedostacima koje je ta titula donijela odabranim gradovima;
- metodu dedukcije – koja je omogućila identifikaciju individualnih i različitih promjena po pitanju kulture, prostora i privrede;
- deskriptivnu metoda – pomoću koje smo opisali početno i konačno stanje privrede, kulture i prostornih modifikacija u svakom od gradova te
- komparativnu metodu – koja je omogućila usporedbu stanja pojedinih analiziranih čimbenika među Liverpoolom, Marseilleom i Rijekom.

1.4. Struktura rada

Strukturalno, rad je podijeljen na niz poglavlja i potpoglavlja. U prvom poglavlju razrađen je predmet istraživanja, a u ovom se slučaju radi o nizu čimbenika, kao što su ekonomski te prostorni doprinosi i modifikacije, do kojih je došlo zbog dodjele statusa Europske prijestolnice kulture analiziranim gradovima. Potom su definirani ciljevi rada, kao i korištena metodologija s ciljem identifikacije predmeta istraživanja.

Drugo poglavlje razmatra čimbenik kulture kao jedan od temeljnih poticaja očuvanju i razvoju kulture i baštine unutar Europske unije, kako načelno tako i konkretno kroz dodjelu statusa Europske prijestolnice kulture konkretnim gradovima. U istom se poglavlju razmatraju i modifikacije do kojih dolazi zbog nominacije gradova prijestolnicama kulture. Posebno potpoglavlje analizira *Leipzišku povelju* te *Novu agendu za europsku kulturu* iz 2018., tj. povelje kojima se normira status prijestolnica i koje su relevantne za proces odabira i provedbe kulturnih i drugih aktivnosti tijekom godine. Ujedno se razmatra i hodogram postupaka u procesu kandidature za dodjelom statusa pojedinom gradu te se načelno razmatraju doprinosi koje odabrani gradovi imaju od statusa prijestolnice.

Treće poglavlje usredotočeno je na tri grada koja su bila nositelji statusa prijestolnice kulture, a to su gradovi koji dijele mnogo toga zajedničkog, kako po pitanju svoje primarne važnosti na nacionalnoj razini tako i povijesnog i privrednog razvoja te multikulturalnosti koja im je posljedično danas također zajednička. Potom se u potpoglavljima za svaki od navedenih gradova pruža osvrt na njihove specifičnosti, proces organizacije prigodnih manifestacija,

ekonomski, kulturni te prostorni i urbanistički doprinos koji je taj status donio predmetnim gradovima.

U konačnici, u radu su izloženi rezultati individualnih istraživanja za svaki od analiziranih gradova te rasprava o važnosti i prestižu koje ta titula nosi.

2. KULTURA KAO POTICAJ RAZVOJU EU GRADOVA

Europska prijestolnica kulture europska je inicijativa koja je izvorno proizašla iz želje za osnaživanjem gradova Europe s ciljem stavljanja posebnog naglaska na raznolikosti i suradnji među europskim kulturama. Promicanjem kulture u gradovima inicijativa je osnažila vezu među građanima različitih gradova i država unutar Europe. S obzirom na to da je Europa svojom površinom treći najveći kontinent, s 44 države koje su se smjestile jedna pored druge, cilj Europske prijestolnice kulture prvenstveno je promidžba međusobnog razumijevanja te osnaživanje osjećaja pripadnosti europskom kontinentu i time velikoj zajednici. Osim navedenoga, Europska prijestolnica kulture služi i kao pokretač koji je zaslužan za urbanu regeneraciju i poticanje razvoja kulturne sfere života građana Europe. „Program Europske prijestolnice kulture pokrenut je 1985. godine kao alat razvoja kulturne dimenzije europske zajednice i poticanja europskog identiteta. U devedesetima je program postao platforma kulturom vođene urbane transformacije (*culture-driven transformation*), od 2006. uvelike se usmjerava prema participaciji lokalne zajednice, da bi od 2014. godine istaknuti zahtjev bio prema programima društvene uključenosti. Promoviranje 'jedinstva u različitosti' europskih identiteta, poticanje razvoja gradova s osloncem na kulturu i umjetnost, a istovremeno osnaživanje lokalnih zajednica neki su od principa promoviranih za pripremu EPK gradova. Osim što su se naglasci EPK okvira u proteklih 40 godina donekle mijenjali, uočljiva je tijekom godina i sve istaknutija institucionalizacija, profesionalizacija, dugoročnost planiranja i nadzora nad izvedbom projekta.“ (Škrbić i Gulin Zulić 2020: 224)

Fokus je na kulturi u širem smislu, a svi procesi, planovi i rad na inicijativi zaslužni su za njezinu regeneraciju. Takvom revitalizacijom gradova Europska prijestolnica kulture prva je inicijativa te vrste koja doprinosi razvoju gradova na temelju njihove kulturološke scene i njezine promidžbe. Osim kulturnog doprinosa, zahvaljujući ovoj inicijativi gradovi često po isteku perioda u kojem su nositelji te titule bivaju snažniji, razvijeniji i u europskom te globalnom kontekstu poznatiji nego što su bili prije zadobivanja titule Europske prijestolnice kulture.

Dosadašnji gradovi koji su bili nositelji titule Europske prijestolnice kulture po mnogočemu se razlikuju, a zajedničko im je bogato povijesno, industrijsko, gospodarsko te primarno kulturno naslijeđe koje zavrjeđuje da ga šira javnost upozna, ali i da se istovremeno revitalizira kako kulturni tako i privredni život odabranih gradova. Izuzme li se lukrativni aspekt inicijative i usredotočimo li se na onaj elementarni, kulturu, može se reći da je u kontekstu ove inicijative,

ali i načelno, ona sredstvo povezivanja pripadnika različitih kultura koje doprinosi jačoj koheziji te inkluzivnijem društvu općenito. Kako bi se istovremeno promovirale različitosti među kulturama unutar Europe, ali i naglasila njihova važna zajednička poveznica, te u cilju očuvanja i promidžbe te iste baštine, pokrenut je program Europske prijestolnice kulture 1985. godine. Prvih se godina kao domaćin ovog kapitalnog kulturnog i društvenog događaja birao po jedan europski grad, no u posljednjih dvadesetak godina načelno se biraju dva grada, osim 2000. godine, kada ih je devet nosilo tu titulu. O važnosti i prestižu statusa Europske prijestolnice kulture govori činjenica kako se radi o trećem najvećem društvenom događaju nakon Olimpijskih igara i Svjetskog nogometnog prvenstva. Svjesne prestiža i važnosti koje ta titula nosi, od početka devedesetih godina 20. stoljeća svake se godine za tu titulu kandidira sve veći broj gradova. Dosad je titulu nosilo oko šezdeset europskih gradova, a inicijativa se pokazala toliko značajnom da se proširila i na druge kontinente te stoga danas postoji srodna inicijativa u SAD-u.²

Razvoj gradova nipošto se ne bi trebao svoditi na statističke pokazatelje o gospodarskoj dobiti koja se javila kao posljedica događanja i manifestacija koje su u prijestolnice privukle posjetitelje, već inzistirati na onom vrjednijem aspektu: prepoznatljivosti kulturnih identiteta, inkluziji svih društvenih skupina koje borave na predmetnim područjima, ali i poštivanju drugog i različitog. Radi se o konceptima kulturne inkluzije i kohezije, koje svoje temelje imaju u Konvenciji o ljudskim pravima i koje se nalaze u osnovi brojnih europskih operativnih programa kojima se nastoji postići uravnoteženost razvijenosti svih dijelova Europe.

Publikacija Europske unije iz 2019. naslovljena *Od društvene inkluzije do društvene kohezije: uloga kulturnih politika*³ prepoznaje važnost kulture i dostupnosti konzumacije kulture u širem smislu svim građanima Europe kao jedne od temeljnih čimbenika u cilju postizanja društvene inkluzije i kohezije. Vijeće Europe prepoznaje kako je potrebno uložiti dodatne napore u podizanje svijesti i proaktivnosti po pitanju promjene u percepciji koju kultura ima u postizanju tih strateških ciljeva o inkluzivnosti. Kultura je sredstvo kojim je moguće utabati put za jednake mogućnosti i sudjelovanje svih u kulturnom i društvenom životu, neovisno o njihovoj podrijetlu i socioekonomskoj pripadnosti. Kulturne institucije i organizacije mogu poduzeti potrebne korake kako bi se nadišle postojeće prepreke te kako bi se svim društvenim skupinama

---

² Europeans Capitals of Culture; <https://culture.ec.europa.eu/policies/culture-in-cities-and-regions/european-capitals-of-culture> (posjećeno: 1.2.2023.)

³ European Commission, Directorate-General for Education, Youth, Sport and Culture, From social inclusion to social cohesion : the role of culture policy, Publications Office, 2019, <https://data.europa.eu/doi/10.2766/851458> (posjećeno: 2.2.2023.)

omogućio pristup kulturnome sadržaju, bilo kao njegovim konzumentima, bilo kao njegovim kreatorima, što dodatno obogaćuje kulturu sredine i doprinosi razvoju gradova, posebno onih koji nose predznak multikulturalnih. Takvi su gradovi analizirani u ovom radu, Liverpool, Marseille i Rijeka, zbog svojega povijesnog statusa značajnih luka, a u novije vrijeme radi se o velikom broju gradova u koje u značajnoj mjeri pristižu izbjeglice ili strani radnici u potrazi za boljim radnim mjestima i boljom kvalitetom života za sebe i svoje obitelji. Članak 27. *Svjetske deklaracije o ljudskim pravima* navodi kako „svatko ima pravo na sudjelovanje u kulturnom životu zajednice, te baštiniti umjetnost, kao i znanstvena dostignuća“.⁴ Upravo zbog sve značajnijih migracija stanovništva unutar Europe, ali i pritoka migranata u Europu, pred institucijama Unije i njezinih članica nalazi se niz izazova neophodnih za unaprjeđenje društvene inkluzije i kohezije, prihvaćanje različitosti i međukulturalnoga dijaloga. *Od društvene inkluzije do društvene kohezije: uloga kulturnih politika* (2019: 27) navodi kako je prvenstveno potrebno djelovati po pitanju sljedećih triju čimbenika društvene isključivosti, a to su:

- a) demografski čimbenici, koji mogu uključivati dob, etničku pripadnost, spol i sl.
- b) socioekonomski čimbenici, kao što su razina obrazovanja, zaposlenost i zapošljivost (u što se posebno ulaže kroz posebne operativne programe Unije), zdravstveno stanje ili uvjerenja;
- c) prostorni, odnosno geografski čimbenik, u prvom redu odnos urbanih i ruralnih sredina, ili pak nedostupnost kulturnoga sadržaja zatvorenim skupinama kao što su zatvorenici, bolesnici na hospitalizaciji i sl.

Kada govorimo o privrednom bogatstvu odnosno siromaštvu, čitav je niz mjernih instrumenata, indeksa i pokazatelja koji europske zemlje rangiraju i razlikuju bogatije od siromašnih. Od pojave mjernog instrumenta BDP-a uvriježeno je mjerenje razvijenosti zemalja upravo njime.⁵ Iako je Europa daleko od holističkog pristupa mjerenju zadovoljstva životnim standardom svojih građana, Europska komisija prepoznaje i kategoriju kulturnoga siromaštva, koja se mjeri sljedećim čimbenicima:

- a) nemogućnost osobe da na tjednoj razini na sebe potroši manju količinu novca (osim osnovnih životnih rashoda);

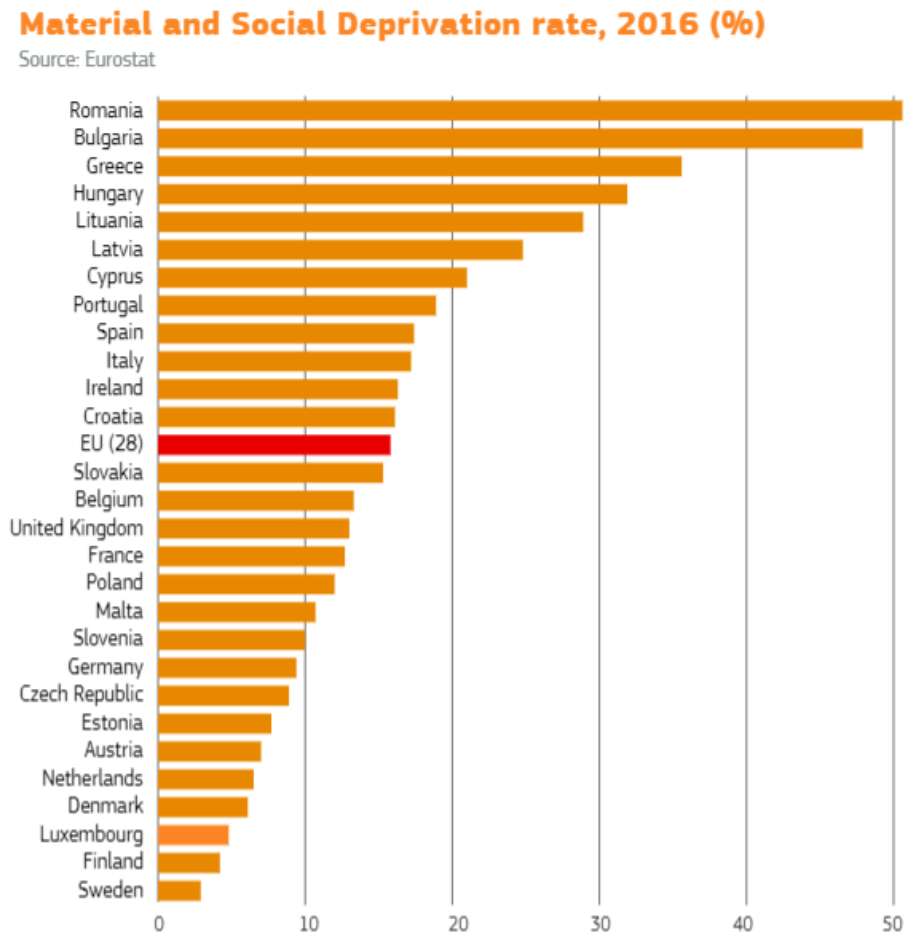
⁴ European Commission, Directorate-General for Education, Youth, Sport and Culture, *From social inclusion to social cohesion : the role of culture policy*, Publications Office, 2019, <https://data.europa.eu/doi/10.2766/851458> (posjećeno: 2.2.2023.), str. 12.

⁵ Međutim, pojedine kulture, kao što je slučaj Butana, kvalitetu života i zadovoljstvo građana mjere izvanrednim indeksom, tzv. bruto nacionalnom srećom (GNH).

- b) nemogućnost da se redovito bavi nekim hobijem ili rekreira;
- c) nemogućnost da barem jednom mjesečno s obitelji ili prijateljima ode zajednički na piće ili obrok;
- d) nemogućnost pristupa internetskoj vezi.

Graf 1. Stopa materijalne i društvene oskudice (2016.)

Izvor: Eurostat⁶

Kao što je vidljivo iz prethodnoga grafa, 2016. godine prema podacima Eurostata, na vrhu ljestvice materijalnog i kulturnog siromaštva nalaze se Rumunjska, Bugarska i Grčka, dok su najbogatije skandinavske zemlje i Luksemburg. Hrvatska se u ovom istraživanju našla u europskom prosjeku, što je pozitivno iznenađujući pokazatelj, jer se po pitanju BDP-a ili pak prema razini korupcije nalazi na samome vrhu, odnosno među siromašnijim zemljama. Toj

⁶ European Commission, Directorate-General for Education, Youth, Sport and Culture, From social inclusion to social cohesion : the role of culture policy, Publications Office, 2019, <https://data.europa.eu/doi/10.2766/851458> (posjećeno: 2.2.2023.), str. 29.

statistiki doprinose rezultati i nekih drugih istraživanja koja su pokazala kako Hrvati više od same plaće vrednuju uvjete rada, kvalitetne kolegijalne odnose, omjer vremena posvećenog poslu i obitelji, odnosno društvenom životu. Pridodamo li tu i činjenicu kako zemlja obiluje prirodnim i kulturnim ljepotama, ogromnim akvatorijem i popularnim motom „ko to more platit“, takvi su rezultati opravdani. To govori u prilog tome kako je kulturna baština prepoznata ne samo među stranim posjetiteljima nego i među lokalnim stanovništvom te ukazuje na postojanje potrebnih resursa kako bi se zemlja trebala dodatno valorizirati kroz kulturu te posljedično ostvarivati i ekonomske rezultate. Isto vrijedi i za niz drugih zemalja, primjerice, Grčku ili Portugal, koje također obiluju sličnim prirodnim i kulturnim resursima i koje također posjeduju velik potencijal za razvoj privrede temeljen na kulturnome naslijeđu.

2.1. Važnost statusa Europske prijestolnice kulture

„EPK ima karakteristike 'megadogađanja' – velikih je razmjera u smislu angažiranih ljudskih, ekonomskih i prostornih kapaciteta, status se dobiva kompetitivnim odabirom, ima definirano vremensko trajanje i stvara iznimnu atmosferu i prakse u odnosu na rutinu i svakodnevicu“ (Škrbić i Gulin Zulić 2020: 225). Nameće se pitanje što tu inicijativu čini toliko popularnom i zašto se iz godine u godinu povećava broj gradova kandidata koji se bore za tu titulu. Niz je odgovora na to pitanja, a ne temelje se svi na kulturnome čimbeniku. Naime, stjecanje titule Europske prijestolnice kulture u velikoj mjeri doprinosi promidžbi grada, posebno onih koji dotad nisu visoko kotirali među popularnim turističkim ili kulturnim destinacijama. Činjenica je da koncept takve titule iziskuje organizaciju velikog broja raznovrsnih kulturnih događanja, a neophodna je i urbana regeneracija gradova, kako po pitanju koncepcije kulturnih aspekata koji se planiraju promovirati i reprezentirati tako i po pitanju prenamjene nekih javnih površina ili objekata u muzeje, galerije, koncertne dvorane i sl. Ujedno, nerijetko dolazi i do značajnih i originalnih arhitektonskih rješenja koja se koncipiraju i realiziraju u tu svrhu.

Uz to što titula u velikoj mjeri doprinosi međunarodnoj prepoznatljivosti gradova domaćina, logično je kako se povećava i broj posjetitelja gradova tijekom odvijanja kulturnih manifestacija. Po tom pitanju rekorder je francuski lučki grad Marseille, koji je u 2013. godini ostvario rekordan broj od 11 milijuna posjetitelja. Istovremeno, titula značajno doprinosi lokalnoj privredi, ali i prepoznatljivosti i popularnosti lokalnih umjetnika, ili pak profilaciji

specifičnih lokalnih grana umjetnosti.⁷ Radi se o inicijativi koja nije diskriminatorna ni po pitanju ekonomskog razvoja ni povijesnoga razvoja prilikom gradova koji se biraju kao prijestolnice, o čemu svjedoči sljedeći popis svih dosadašnjih Europskih prijestolnica kulture od samoga početka inicijative:⁸

Tablica 1. Pregled prijestolnica kulture prema zemljama europskog kontinenta (obrađeno prema vlastitom istraživanju)

Priestolnice prema dijelovima europskog kontinenta	Priestolnica	Godina
Sjevernoeuropske zemlje	Galway – Irska	2020./'21.
	Aarhus – Danska	2017.
	Riga – Latvija	2016.
	Umea – Švedska	2016.
	Turku – Finska	2011.
	Tallinn – Estonija	2011.
	Vilnius – Litva	2009.
	Liverpool – UK	2008.
	Stavanger – Norveška	2008.
	Cork – Irska	2005.
	Bergen – Norveška	2000.
	Helsinki – Finska	2000.
	Reykjavik – Island	2000.
	Štokholm – Švedska	1998.
	Kopenhagen – Danska	1996.
	Dublin – Irska	1991.
Glasgow – UK	1990.	
Srednjoeuropske zemlje	Vesprim – Mađarska	2023.
	Esch-sur-Alzette – Luksemburg	2022.
	Leeuwarden – Nizozemska	2018.

⁷ Europeans Capitals of Culture; <https://culture.ec.europa.eu/policies/culture-in-cities-and-regions/european-capitals-of-culture> (posjećeno: 1.2.2023.)

⁸ List of European Capitals of Culture; https://commission.europa.eu/statistics_en (posjećeno: 1.2.2023.)

	Wroclaw – Poljska	2016.
	Mons – Belgija	2015.
	Plzen – Češka	2015.
	Marseille – Francuska	2013.
	Košice – Slovačka	2013.
	Maribor – Slovenija	2012.
	Essen – Njemačka	2010.
	Pečuh – Mađarska	2010.
	Linz – Austrija	2009.
	Luksemburg – Luksemburg	2007.
	Lille – Francuska	2004.
	Graz – Austrija	2003.
	Bruges – Belgija	2002.
	Rotterdam – Nizozemska	2001.
	Avignon – Francuska	2000.
	Bruxelles – Belgija	2000.
	Krakow – Poljska	2000.
	Prag – Češka	2000.
	Weimar – Njemačka	1999.
	Luksemburg – Luksemburg	1995.
	Antwerpen – Belgija	1993.
	Pariz – Francuska	1989.
	Berlin – Njemačka	1988.
	Amsterdam – Nizozemska	1987.
Istočnoeuropske zemlje	Temišvar – Rumunjska	2023.
	Novi Sad – Srbija	2022.
	Plovdiv – Bugarska	2019.
	Sibiu – Rumunjska	2007.
Južnoeuropske zemlje	Eleusina – Grčka	2023.
	Rijeka – Hrvatska	2020./'21.
	Matera – Italija	2019.
	Valletta – Malta	2018.

Paphos – Cipar	2017.
San Sebastian – Španjolska	2016.
Guimaraes – Portugal	2012.
Istanbul – Turska	2010.
Patras – Grčka	2006.
Genova – Italija	2004.
Salamanca – Španjolska	2002.
Porto – Portugal	2001.
Bolonja – Italija	2000.
Santiago de Compostela – Španjolska	2000.
Solun – Grčka	1997.
Lisabon – Portugal	1994.
Madrid – Španjolska	1992.
Firenca – Italija	1986.
Atena – Grčka	1985.

Iz prikazane tablice vidljivo je kako status prijestolnice kulture nije diskriminatoran, već su brojni ekonomski nerazvijeniji gradovi, kao i gradovi iz svih dijelova Europe, bili nositeljima te titule. Iako statistički dominiraju gradovi iz zapadne i južne Europe, i to oni koji se nalaze (barem djelomično) pod UNESCO-ovom zaštitom, na popisu gradova su i oni koji ne nose tu titulu, no koji je zbog svojeg povijesnog i kulturnog naslijeđa zavrjeđuju. Premda na listi prevladavaju općepoznate destinacije, na njoj se nalaze i gradovi koji su do trenutka proglašenja bili manje poznati širim masama ili su pak infrastrukturno bili manje uređeni. Iako su na listi prisutni gradovi nositelji titule iz gotovo svih zemalja, zanimljiva je činjenica kako se ne radi mahom o svjetski poznatim turističkim i kulturnim destinacijama, već i manje poznatim gradovima u kontekstu šire javnosti i stoga gradovima s čijom je kulturom i baštinom tek trebalo upoznati širu javnost. Posljedično, došlo je do njihove popularizacije u međunarodnom, primarno europskom kontekstu, što je često rezultiralo i pozitivnim ekonomskim rezultatima. Također, primjetno je i kako se od početka inicijative do 2000. godine birala jedna prijestolnica godišnje, a 2000., milenijska godina, bila je presedan po pitanju broja gradova. Međutim, s obzirom na brojnost imenovanja, ipak prednjače one europske zemlje koje su po svojoj kulturi

zvučnije i općepoznate i onda kada su u pitanju bili manje poznati gradovi. Takve su zemlje, primjerice, Grčka, čiji je glavni grad uostalom bio imenovan i prvom prijestolnicom, a tu su još i Italija, Španjolska i Portugal.

Primarno, važnost stjecanja statusa Europske prijestolnice kulture pitanje je reputacije, popularizacije destinacije, promocije materijalne i nematerijalne baštine, svih vidova kulture koji su široj javnosti nepoznati ili manje poznati, dok samome gradu donose značajne promjene koje se u prvom redu ogledaju u revitalizaciji i revalorizaciji kulturnih prostora, kulturnoga naslijeđa, kao i promociji nekonvencionalnih i alternativnih vidova umjetnosti. Promjene po pitanju broja posjetitelja i prihoda ostvarenih tijekom tekućih godina u nastavku rada bit će analizirane na konkretnim primjerima Liverpoola, Marseillea i Rijeke, dok će prostorne i arhitektonske modifikacije u predmetnim gradovima do kojih je došlo zbog imenovanja biti taksativno navedene.

2.2. Europske povelje relevantne za status prijestolnice kulture

Govoreći o zakonodavnom okviru i smjernicama koje Europa donosi po pitanju očuvanja i valorizacije baštine, u recentnije su vrijeme donesene dvije značajne povelje koje, svjesni prijetnji globalizacije, pretjerane komercijalizacije, prijetnji masovnog turizma i potencijalne posljedične devastacije višestoljetne ili višetisućljetne baštine, nastoje prevenirati te iste prijetnje i osvijestiti stanovnike europskog kontinenta i drugih kontinenta o neprocjenjivoj vrijednosti zajedničke svjetske baštine.

Jedan od takvih esencijalnih dokumenata jest *Leipziška povelja*, u kojoj članice EU-a nude smjernice i strategije budućega urbanog razvoja s naglaskom na stvaranje, odnosno izgradnju i prenamjenu kvalitetnih javnih prostora, osuvremenjivanje postojeće infrastrukture, prenamjenu postojeće napuštene infrastrukture te inzistiraju, kao i ostale europske inicijative, na većoj iskoristivosti obnovljivih izvora energije kako bi se u urbanim zonama smanjilo zagađenje zraka, koje se odražava i na stanje arhitektonskih znamenitosti u gradskim jezgrama u kojima je promet još moguć. „Nova povelja iz Leipziga, strateški dokument za razvoj urbanih područja i nadalje ima isti cilj: promovirati integrirani urbani razvoj. Dokument sagledava nove okolnosti posebice vezano za klimatske promjene, demografske izazove i promjene u gospodarskim djelatnostima.“ Kako bi se prevenirale već evidentne klimatske promjene, koje se u urbanim zonama manifestiraju kao stvaranje toplinskih otoka ili pak kao ekstremne padaline, *Povelja*

inzistira na potrebi za korištenjem obnovljivih izvora energije, redukcijom prometovanja osobnim automobilima i unaprijeđenu mreže javnoga prijevoza te osiguravanjem da gradovi posjeduju dovoljne površine zelenih prostora u vidu parkova, pošumljenosti i hortikulture naspram betonizacije kojoj je, primjerice, Republika Hrvatska bila izložena ponajprije tijekom perioda industrijalizacije u SFRJ-u, a potom devastacijom i pretjeranom izgradnjom obale uz izgradnju velikih smještajnih kapaciteta koji su u neskladu s postojećom infrastrukturom.

Drugi strateški značajan dokument u ovom kontekstu jest *Nova agenda za europsku kulturu*, koja je simbolično donesena 2018. godine, koja je bila proglašena Europskom godinom kulturne baštine. Članice Unije u ovoj povelji razmatraju i donose smjernice za promicanje kulturne raznolikosti, kao i za očuvanje postojeće baštine kontinenta čije naslijeđe počiva na nekoliko izvanrednih povijesnih civilizacija. Kultura se u kontekstu *Agende* razmatra kao kreativni sektor čiji je zadatak promoviranje zajedničkih vrijednosti, društvene inkluzivnosti, interkulturalnoga dijaloga, posebice u odnosu na recentne migrantske pokrete i priljev stanovništva s drugih kontinenata u Europu. Kako se u njoj navodi, „kultura i kreativne industrije mogu i poboljšati život, preobraziti zajednice, doprinijeti otvaranju radnih mjesta i potaknuti rast te mogu imati neizravne učinke na druge gospodarske sektore. Nova europska agenda za kulturu odgovor je na poziv europskih čelnika da se učini više, s pomoću kulture i obrazovanja, da se izgrade povezana društva te da se ponudi vizija atraktivne Europske unije. Njome se nastoji iskoristiti puni potencijal kulture kako bi se pomoglo izgraditi uključiviju i pravedniju Uniju u kojoj se podupiru inovacije, kreativnost te održiva radna mjesta i rast.“⁹

Među strateškim ciljevima *Agende* navodi se i važnost tridesetogodišnje uspješne inicijative Europske prijestolnice kulture zahvaljujući kojoj su omogućeni značajni kulturni infrastrukturni projekti financirani velikim dijelom iz europskih fondova i operativnih programa. Strateški ciljevi ujedno ukazuju i na značajan utjecaj kvalitete života onda kada se živi unutar ili u blizini mjesta povezanih s kulturnom ili prirodnom baštinom, a ujedno donosi dobrobit i psihološkom zdravlju, koje postaje sve veća preokupacija suvremenoga čovjeka. Ujedno, baštinu je potrebno čuvati i zato što je ona osnova za jednu od najznačajniji privrednih grana, posebice u mediteranskim zemljama, a riječ je o turističkom sektoru, koji iziskuje i čitav niz popratnih privrednih djelatnosti. „Za mnoge Europljane, posebno mlade, zapošljavanje u kulturnom sektoru važno je za ulazak na tržište rada.“¹⁰ Međutim, kad prevladava rad na projektima,

---

⁹ Europska komisija: *Nova europska agenda za kulturu 2018*; <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/HTML/?uri=CELEX:52018DC0267&from=EN> (posjećeno: 2.2.2023.)

¹⁰ U Latviji, Rumunjskoj, Cipru, Bugarskoj, Portugalu, Estoniji i Španjolskoj veći udio osoba od 15 do 29 godina zaposlen je u kulturnom sektoru nego u gospodarstvu u cjelini.

atipično zapošljavanje i rad u nepunom radnom vremenu, to može biti problematično. Prilagodba regulatornog okvira za pružanje osiguranja i socijalne zaštite radnicima koji rade s prekidima i koji su sve mobilniji predstavlja veliki politički izazov. Pravedna naknada autorima i stvaraocima još je jedan cilj koji Komisija nastoji ostvariti u okviru strategije jedinstvenog digitalnog tržišta.“¹¹

2.3. Proces kandidiranja za postajanje Europske prijestolnice kulture

Postupak kandidiranja i odabira Europske prijestolnice kulture složen je postupak koji je definiran uvriježenim hodogramom. Prijave se podnose šest godina prije dodjeljivanja statusa prijestolnice, a prijave načelno podnose ministarstva kulture predmetnih zemalja. Pred kraj predseleksijske faze pregledavaju se i evaluiraju podnesene prijave u skladu s definiranim kriterijima. Procjenu vrši skupina neovisnih stručnjaka iz područja kulture ili iz sektora kulturnog razvoja gradova. Odbor bira uži popis gradova u prvom stadiju odabira, a potom se od njih zahtijeva podnošenje prijave uz opširniju dokumentaciju.

Odbor potom ponovno ocjenjuje prijave i odabire konačan popis gradova, i to po principu jednoga grada iz prijavljenih zemalja iako je moguća kandidatura većeg broja gradova iz iste zemlje u prvoj prijavi i za prvi selekcijski proces. Uloga Europske komisije u ovom procesu jest nadzor da se svi koraci selekcije odvijaju u skladu s definiranim propisima.

U pravilu se titula Europske prijestolnice kulture dodjeljuje četiri godine uoči godine kada će gradovi nositi tu titulu. Takav rani odabir i imenovanje gradova vrši se toliko ranije jer je za pripremu i planiranje tako složenog događaja potrebno nekoliko godina. Ujedno, procjenjuje se kako je to vrijeme dostatno za razvijanje strategije i osmišljavanje koncepta događaja tijekom godine, kao i za podizanje potrebne infrastrukture. Za to vrijeme stručnjaci Europske komisije stoje na raspolaganju imenovanim gradovima kako bi im pomogli u izradi strategije i savjetodavnim uslugama.¹²

---

¹¹ I Europska komisija: Nova europska agenda za kulturu 2018; <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/HTML/?uri=CELEX:52018DC0267&from=EN> (posjećeno: 2.2.2023.)

¹² European Commission: Designation of European Capitals of Culture; [https://culture.ec.europa.eu/policies/culture-in-cities-and-regions/european-capitals-of-culture#:~:text=In%202023%2C%20there%20are%203,Timisoara%20\(Romania\)](https://culture.ec.europa.eu/policies/culture-in-cities-and-regions/european-capitals-of-culture#:~:text=In%202023%2C%20there%20are%203,Timisoara%20(Romania)) (posjećeno: 2.2.2022.)

Kako se navodi u *Odluci (EU) 2017/1545 Europskog parlamenta i Vijeća od 13. rujna 2017. o izmjeni Odluke br. 445/2014/EU o uspostavljanju inicijative Unije za Europske prijestolnice kulture*, „naslov se dodjeljuje svake godine najviše jednom gradu u svakoj od dviju država članica navedenih u kalendaru utvrđenom u Prilogu („kalendar”) te, u odgovarajućim godinama, jednom gradu iz zemlje članice Europskog udruženja slobodne trgovine koja je stranka Sporazuma o Europskom gospodarskom prostoru („zemlja EFTA-e/EGP-a”) ili iz zemlje kandidatkinje ili potencijalnog kandidata, ili jednom gradu iz zemlje koja pristupa Uniji.“¹³ U istoj odluci stoji kako je potrebno unaprijediti umrežavanje između starih, aktualnih i budućih gradova nositelja titule da bi se stimulirala izmjena iskustava i podijelili primjeri dobre prakse te jačale kulturne veze među njima.

Na temelju *Vodiča za gradove koji se namjeravaju kandidirati za titulu Prijestolnice od 2020. do 2030. godine*¹⁴ objavljena na stranicama Ministarstva kulture, sačinjen je naredni hodogram koraka:

- 1) Poziv na prijave i pravila vezana uz prijavljivanje koje objavljuje nacionalno tijelo sadrže administrativne odredbe, kao i pravila i kriterije za postupak izbora. Poziv uključuje upitnik koji se temelji na obrascu Europske komisije (dostupan na internetskom portalu Europske komisije, veza na kraju dokumenta). On definira rokove i detaljne upute za podnošenje prijava.
- 2) Pozivi se obično objavljuju šest godina prije imenovanja grada nositelja titule (npr. krajem 2014. za 2021., krajem 2015. za 2022. godinu itd.). Pravila vezana uz postupak obično se objavljuju ubrzo nakon Poziva.
- 3) Postupak izbora odvija se u dvije faze: predodabir (uži izbor) i odabir. Takav se dvostupanjski postupak odvija i kada postoji samo jedan kandidat.
- 4) Najbitniji dio izbora jest „prijavni obrazac“ kandidata, poznat kao „Prijavna knjiga“. Obično se sastoji od 80 do 100 stranica A4 formata. Prijavna knjiga sadrži ciljeve kandidata, program, financijske planove, upravljačku strukturu itd. Izrađena je na temelju upitnika koji je dostupan na internetskom portalu Europske komisije i slijedi strukturu šest kategorija kriterija opisanih u prethodnom tekstu. Kandidati pripremaju Prijavnu knjigu i dostavljaju ih sukladno pravilima iz Poziva.

---

¹³ Europski parlament i Vijeće Europe: ODLUKA (EU) 2017/1545 EUROPSKOG PARLAMENTA I VIJEĆA od 13. rujna 2017. o izmjeni Odluke br. 445/2014/EU o uspostavljanju inicijative Unije za Europske prijestolnice kulture u razdoblju od 2020. do 2033.; <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/PDF/?uri=CELEX:32017D1545&qid=1675515892198&from=en> (posjećeno: 3.2.2023.)

¹⁴ <https://min-kulture.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/NAJNOVIJE%20NOVOSTI/09%20-%20Guide%20to%20European%20Capitals%20of%20Culture.hr.%20lekt.%20zad.pdf> (posjećeno: 2.2.2023.)

- 5) Kod predodabira kandidati predstavljaju svoju prijavu Povjerenstvu i odgovaraju na njihova pitanja. Predstavnici nacionalnih vlasti i Europske komisije prisutni su kao promatrači da bi osigurali poštivanje pravila, ali ne sudjeluju u raspravama Povjerenstva.
- 6) Na kraju sastanka Povjerenstvo objavljuje kandidate koje preporučuje za fazu odabira. Ne postoje smjernice u pogledu broja gradova koje mogu izabrati. Izvješće Povjerenstva sadržavat će preporuke gradovima koji uđu u uži izbor.
- 7) Nacionalna tijela službeno će odobriti preporuke Povjerenstva i pozvati gradove s užeg popisa na sudjelovanje u odabiru. Kandidati imaju oko 7-8 mjeseci za izmjene i dopune prijave. U ovoj je fazi nužno navesti mnogo više pojedinosti, osobito o programu i financiranju.
- 8) Postupak odabira isti je kao i postupak predodabira gradova koji ulaze u širi izbor (podnošenje izmijenjene i dopunjene Prijavne knjige, prezentacija, pitanja i odgovori) s jednom važnom nadopunom.
- 9) Kratko prije sastanka za odabir izaslanstvo Povjerenstva, s istim promatračima, može posjetiti svaki od gradova koji su ušli u uži izbor. Kandidat odlučuje o sadržaju posjeta. Nakon toga izaslanstvo će izvijestiti ostale članove Povjerenstva o posjetu.
- 10) Povjerenstvo će temeljiti svoje ocjene i odluke na načinu na koji je kandidat pristupio naspram šest navedenih kategorija kriterija iz Odluke. Prijavna knjiga, prezentacija te pitanja i odgovori koristit će se kao iskaz kandidata.
- 11) Na kraju sastanka Povjerenstvo će objaviti svoju preporuku o kandidatu odabranom za naslov. Izvješće Povjerenstva sadržavat će i preporuke tom gradu.
- 12) Vlada države članice službeno će imenovati predloženi grad Europskom prijestolnicom kulture i o tome obavijestiti institucije Europske unije.
- 13) Europska komisija zatim će objaviti popis imenovanih gradova u Službenom listu Europske unije u roku od dva mjeseca od obavijesti.
- 14) Grad kandidat može se početi nazivati Europskom prijestolnicom kulture.

Nakon što grad stekne pravo nazivati se Europskom prijestolnicom kulture, slijedi vrijeme od četiri godine u kojem je potrebno provesti niz aktivnosti po pitanju organizacije, administracije, planiranja, marketinških aktivnosti, kao i izgradnje i prenamjene prostora. Sve te radnje potrebno je provoditi planirano i koordinirano, kako se ne bi bespotrebno trošili dostupni resursi; dakle, potrebno je donijeti strateški plan. Okvir strateškog planiranja podrazumijeva čitav niz radnji koje se sastoje od temeljnih strateških koraka sačinjenih od niza specifičnih

koraka usmjerenih na realizaciju strateški zacrtanih ciljeva. Payer (2014: 257) tako prepoznaje naredne sastavnice koje je potrebno racionalno razmotriti i selekcionirati. One uključuju ljudske resurse, marketinške aktivnosti, dostupne financije, infrastrukturna pitanja, uzimanje u obzir svih dionika inicijative, komunikaciju s javnostima te među svim tijelima, uključujući i organe Europske komisije, potom razradu programa događanja, kao i tehničke i logističke komponente. Autorica isto tako identificira i ključne elemente planiranja realizacije inicijative Europske prijestolnice kulture:

- ljudski resursi: potrebno je osigurati uključenje stručnjaka s odgovarajućom naobrazbom i prethodnim iskustvom u planiranju i realizaciji događaja sličnog karaktera te osigurati njihovu motivaciju za rad, jednako kao i motivirati volontere uključene u program;
- dionici inicijative (Europska komisija, opća javnost, političke struje, mediji, umjetničke te civilne organizacije): potrebno je u konkretnom slučaju prepoznati relevantne dionike, osigurati primjerene kanale komunikacije među dionicima, razmotriti mogućnost sudjelovanja opće javnosti u odvijanju, tj. realizaciji programa, uvjeriti se kako je osigurana suradnja s lokalnim vlastima, kao i uspostaviti aktivnu suradnju s drugim aktualnim ili bivšim nositeljima titule koji mogu pomoći svojim iskustvom i dobrim primjerima prakse da bi program bio što bolji;
- marketing: potrebno je formulirati jasnu marketinšku poruku, prepoznati ciljnu publiku, uključiti turistički sektor kao strateškog marketinškog partnera, osigurati provođenje potrebnih marketinških aktivnosti pravovremeno uoči početka odvijanja programa u predmetnoj godini;
- komunikacija: potrebno je regulirati komunikacijske aktivnosti na temelju postojeće vizije programa, uvjeriti se kako su ciljevi i dobrobiti programa pravilno komunicirani javnostima, isplanirati komunikacijski plan u slučaju negativnih reakcija medija;
- financiranje: usklađivanje financijskih ugovora na svim razinama, uspostava kontrole upravljanja financijama te osiguravanje rezervi u slučaju nedostatka novca za pojedine programske aktivnosti;
- tehnički i logistički čimbenik: uvjeriti se kako su tehnička i logistička podrška uspostavljene od samoga početka programa;
- kulturni program: uvjeriti se kako je kvaliteta programa i pojedinačnih projekata revidirana i popraćena uoči i tijekom realizacije, uvjeriti se kako je program uravnotežen s obzirom na različite ciljne skupine;

- održivost infrastrukture: uvjeriti se kako postoji plan upotrebe infrastrukture po isteku godine u kojoj je grad nositelj titule, utvrditi tko će biti odgovoran za upravljanje ili održavanje infrastrukture u budućnosti.

Zaključno za ovo potpoglavlje, nameće se citat Škrbić i Gulin Zulić (2020: 240) kao istovremeni odraz složenosti, ali i važnosti događanja u revalorizaciji, ulaganjima i organizaciji programa jedne takve kapitalne inicijative: „EPK možemo imenovati i specifičnim lokalnim, 'vernakularnim vremenoprostorom' u kojemu grad tijekom godina (priprema, iščekivanja) stvara specifičnu afektivnu atmosferu (nada, radost, ponos, oduševljenje) i prakse (razvijanje sudioništva, organizacije, koordinacije, obnova industrijske baštine, festivali, izložbe, volontiranje), odnosno slična kolektivna iskustva i percipiranje bolje, svjetlije budućnosti. Prijavna knjiga EPK i segmenti ideja koji su utkani u druge gradske dokumente koje smo analizirale upućuje na očekivanje kulturnih promjena koje će transformirati identitet Rijeke, a terensko istraživanje pokazuje da nova kulturna infrastruktura doista mijenja percepciju dijela grada, pokreće nove urbane procese i izaziva novi doživljaj kulture koja, iako u formi EPK pokrenuta odozgo, ima intenciju kapilarno djelovati na nove prakse.“

2.4. Potencijalni doprinosi koje Europske prijestolnice kulture načelno imaju po zadobivanju statusa

Ekonomski, kulturni i prostorni doprinosi Europske prijestolnice kulture na gradove domaćine čimbenici su koje je potrebno promatrati kako bi se detaljno razmotrio utjecaj koji EPK ostavlja, ili pak može ostaviti, na gradove domaćine, ali i sagledavanje razvoja gradova koji je potaknut samim dobivanjem titule. U ovome radu ekonomski doprinosi manifestirat će se ekonomskim čimbenicima, prvenstvo u vidu pritoka posjetitelja kulturnih događanja, što je rezultiralo povećanjem turističkog i ugostiteljskog prometa (Burić i dr. 2017: 332) te u prvom redu kroz trendove turističkih kretanja. „EPK treba sagledavati u okviru ideje kulture i umjetnosti kao pokretača urbanog razvoja prije svega kapitalnim ulaganjima u kulturnu infrastrukturu, povećavanje vidljivosti grada na međunarodnoj sceni te gospodarskim učincima veće (turističke) posjećenosti i potrošnje, a zajednički nazivnik tim procesima bio bi rebrandiranje grada. Iako svi EPK gradovi upućuju na navedeni proces, on je najistraženiji na primjeru Liverpoola 2008. godine“ (Škrbić i Gulin Zulić 2020: 225). Na gospodarskoj razini, EPK obećava novu konkurentnu sliku za gradove i bazu za inovacijske procese. Na društvenoj razini, EPK može promicati društvenu koheziju i regeneraciju društvenog tkiva, dok se na urbanoj

razini očekuje da će EPK donijeti ulaganja u obnovu pojedinih dijelova gradova“ (Tursie, C., Perrin, T. 2020: 77-78).

U samom se *Vodiču*¹⁵ Europske komisije za razdoblje od 2020. do 2030. godine ističu pozitivni učinci koje navode gradovi koji su prethodno bili nositelji titule Europske prijestolnice kulture, a to su:

- Projekt EPK djelovao je kao katalizator za postupne promjene u gradu ili dijelovima grada. Nerijetko dijelovi programa postanu učestalim kulturnim događajem po isteku titule, jer naiđu na dobar odjek među ciljnim skupinama. U komparativnoj tablici navedeni su primjeri infrastrukturnih objekata ili kulturnih manifestacija koji su održani u svakom od gradova. S infrastrukturne strane, na kapitalne radove provedene povodom godine Prijestolnice kulture posljedično se mogu nadovezati neki manji infrastrukturni projekti koji će značajno doprinijeti kvaliteti života stanovnika.
- Zabilježeno je veće samopoštovanje građana i ponos svojim gradom. Brojni se građani s baštinom svojega grada upoznaju upravo povodom kulturnog programa u sklopu Europske prijestolnice kulture, što posljedično rezultira većim osjećajem ponosa zbog pripadnosti jednoj takvoj zajednici.
- Također je zabilježeno povećano sudjelovanje u kulturnim ponudama grada, osobito publike koja ne prisustvuje i ne sudjeluje redovito u kulturnim događanjima. Budući da su tijekom godine mandata brojni kulturni događaji besplatno dostupni široj javnosti, dio stanovništva koji dotad nije aktivno konzumirao kulturu počinje stjecati pozitivne kulturne navike. Isto je moguće kvantificirati i navedeni su egzaktni primjeri u *Vodiču* dostupnom na stranici Ministarstva kulture, odakle su svi podaci preuzeti.¹⁶
- Razvila se nova kulturna ponuda u gradu, nove vještine, kao i nove mogućnosti za umjetnike i kulturne ustanove. Inicijativa Europske prijestolnice kulture nerijetko je bila jedinstvena prilika za realizaciju pojedinih kulturnih aktivnosti ili za osiguravanje potrebne infrastrukture za to.
- Uz to je zabilježena jasnija međunarodna prepoznatljivost i profiliranost grada, što često ima za posljedicu veći turistički priljev i ugled. Budući da je EPK često marketinški dobro pokrivena inicijativa i u (europskom) kontekstu ima velik prestiž, tom

---

¹⁵ <https://min-kulture.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/NAJNOVIJE%20NOVOSTI/09%20-%20Guide%20to%20European%20Capitals%20of%20Culture.hr.%20lekt.%20zad.pdf>

¹⁶ <https://min-kulture.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/NAJNOVIJE%20NOVOSTI/09%20-%20Guide%20to%20European%20Capitals%20of%20Culture.hr.%20lekt.%20zad.pdf>

inicijativom valorizirana baština među turistima izaziva motivaciju da posjete predmetne gradove te sami dožive njihovu kulturnu ponudu. Više o navedenom u nastavku kao dio kratkoročne i dugoročne komparativne tablice.

3. EUROPSKI GRADOVI KULTURE I DOPRINOSI NASLOVA RAZVOJU GRADA DOMAĆINA: LIVERPOOL, MARSEILLE I RIJEKA

U narednim će potpoglavljima biti obrađeni primjeri gradova koji su nosili titulu Europske prijestolnice kulture, i to na način da će za Liverpool, Marseille i Rijeku biti ponajprije pružen povijesni pregled razvoja prijestolnica u prvom redu kao lučkih središta Engleske, Francuske i Hrvatske, potom društvene i privredne specifičnosti gradova u trenutku kada su bili nositelji titule, njihovo kulturno naslijeđe u vidu materijalne i nematerijalne baštine, ali i specifični oblici modernih i „alternativnih“ oblika umjetnosti koji su posebno razvijeni u svakom od gradova. Potom će za svaki od gradova biti razmotren tijek procesa kandidature, organizacije manifestacije tijekom godine kada su bili nositelji titule, potom ekonomski pokazatelji prihoda koje su gradovi ostvarili zahvaljujući tituli, kao i konkretan kulturni doprinos tijekom tekuće godine i po isteku titule te, u konačnici, prostorni i urbanistički doprinos titule, koji je rezultirao prostornim modifikacijama, izgradnjom ili prenamjenom postojeće infrastrukture.

Ono što je u prvom redu zajedničko analiziranim gradovima jest već spomenuta činjenica da se radi o najznačajnijim lučkim gradovima u svojim zemljama. Naime, njihova povijest kulturnoga i društvenoga razvoja odražava se u životu tih gradova i u današnje vrijeme. Navedeni lučki gradovi smatraju se glavnim urbanim središtima unutar svojih zemalja, koji su tijekom povijesti, ali i danas, služili kao važna središta za trgovanje, prijevoz te naposljetku i za razvoj turizma. Dakle, cilj jedne takve inicijative nije isključivo urbana regeneracija gradova u skladu sa smjernicama Europske komisije, već, kako navode Škrbić i Gulin Zulić (2020: 225), svoje „uporište ima u konceptu 'kreativnog grada' kao novog (globalnog) razvojnog modela koji se javlja kao potentna mogućnost krajem prošlog stoljeća, u eri sve većeg broja deindustrijaliziranih gradova, gradova koji se smanjuju uslijed depopulacije (*shrinking cities*)“. Rijeka je na razini Hrvatske jedinstven primjer grada koji je i prije same kandidature prepoznao potencijal da stara industrijska postrojenja iskoristi u kulturne svrhe, što je zasigurno u konačnici dijelom doprinijelo i njezinu odabiru, dok za Liverpool i Marseille u literaturi nisu zabilježeni slični primjeri.

3.1. Liverpool

Liverpool je grad smješten u sjeverozapadnoj Engleskoj, a ujedno je i njezina najveća luka. Svojom površinom Liverpool zauzima preko 111 kilometara kvadratnih te prema popisu stanovništva iz 2019. godine broji 496 784 stanovnika, dok širi gradski prostor broji 863 000 stanovnika. S obzirom na svoj položaj, Liverpool je središnja luka u čitavu Ujedinjenom Kraljevstvu. Upravo zbog navedenog položaja, grad je značajna luka za prijevoz različitih vrsta robe. Nekada je grad bio među najprometnijim lukama svijeta, a najveću ekspanziju tijekom svoje povijesti doživio je tijekom industrijskog doba, upravo zbog svojeg pogodnog prometnog položaja. Jedna od značajnijih godina u povijesti Liverpoola jest 1207., kada je engleski kralj John obznanio povelju za novi planirani grad. Kako se navodi u članku na Encyclopedia Britannica¹⁷, „srednjovjekovni rast grada bio je spor, ali u 18. stoljeću brzo se proširio kao rezultat unosne trgovine s Amerikama i Zapadnom Indijom te je postao druga najvažnija luka u Britaniji. Glavni element u općem trgovačkom obrascu bio je Liverpoolski trokut - razmjena proizvedene robe iz zaleđa Merseyja za robove u zapadnoj Africi koji su zauzvrat razmjenjivani za šećer, melasu, začine i druge plantažne usjeve u zapadnoj Indiji.“ Liverpool je u 18. stoljeću služio kao glavna britanska luka za razmjenu robova te su između 18. i 19. stoljeća brodovi iz Liverpoola prevezli preko 1,5 milijuna Afrikanaca preko oceana.

Godine 1830. izgrađena je najstarija svjetska željeznica u Liverpoolu¹⁸ te se grad počeo aktivnije i kvalitetnije povezivati sa svojom širom okolinom, što je značajno doprinijelo razvoju regije. U početku – prometna povezanost Liverpoola s Manchesterom, kao industrijskim središtem. Izgradnja željezničke mreže potpomogla je povezivanje svih glavnih britanskih industrijskih središta. Taj preokret u infrastrukturi popratio je infrastrukturni razvoj regije, nakon čega je uslijedio velik prtok stanovništva iz okolnih područja. Osim željezničkog prometa, lučki prostor također se izrazito širio, čemu svjedoči i karta Liverpoola iz 1900. godine koja prikazuje značajno širenje pristaništa luke.

Liverpool se kao luka uspješno razvijala sve do Drugog svjetskog rata, kada je izgubila svoju industrijsku moć kao izvozna i putnička luka. Kada se govori o kulturi Liverpoola, potrebno je za početak naglasiti da je Liverpool ušao u Guinnessovu knjigu rekorda kao Prijestolnica pop-

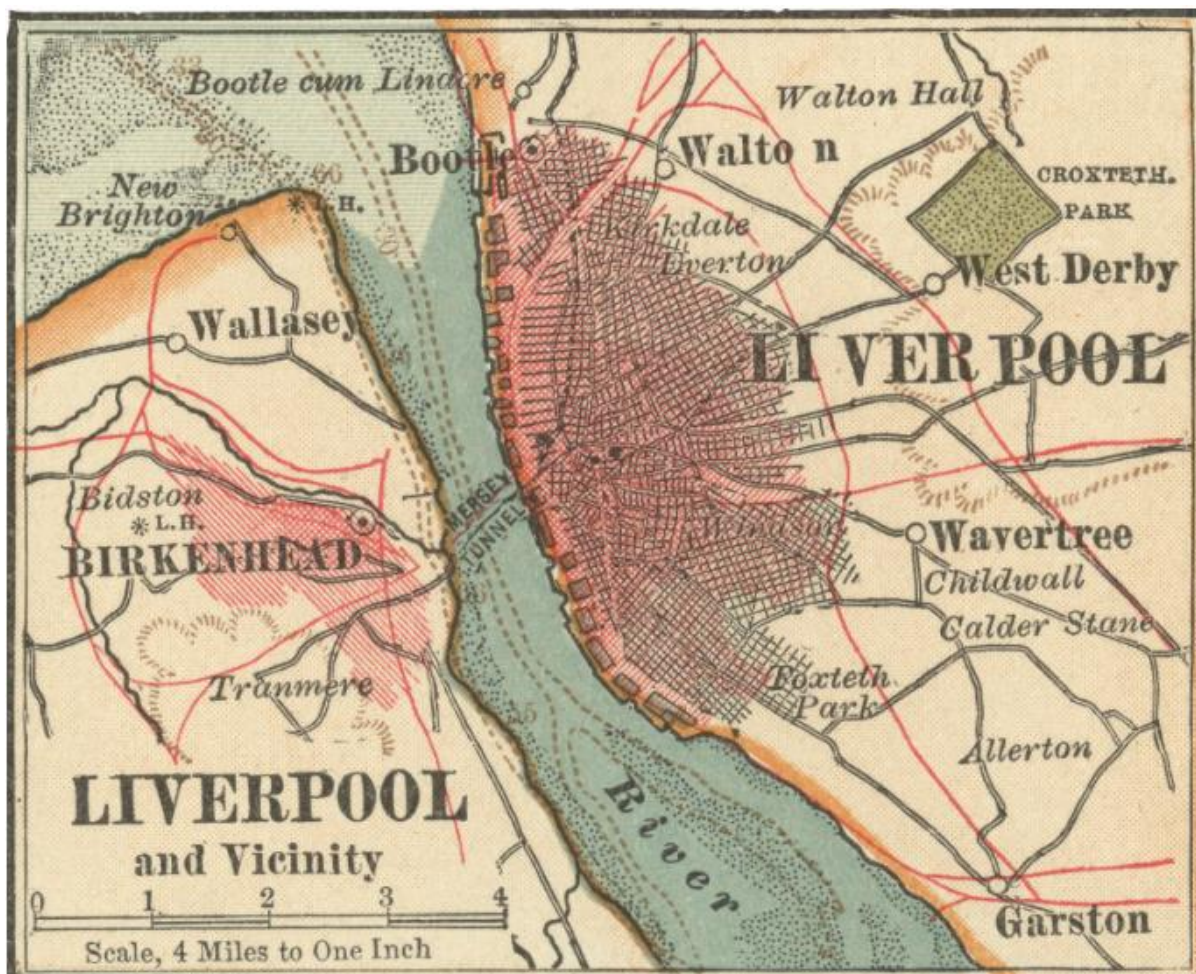
---

¹⁷Britannica, T. Editors of Encyclopaedia (2022, October 5). Liverpool. Encyclopedia Britannica. <https://www.britannica.com/place/Liverpool-England> (pristupljeno: 18.12.2022.)

¹⁸ Guinness World Records: Oldest railway station; <https://www.guinnessworldrecords.com/world-records/62993-oldest-railway-station> (pristupljeno: 18.,12.2022.)

glazbe¹⁹ upravo zbog činjenice da je mnoštvo svjetski poznatih izvođača podrijetlom iz Liverpoola. Grad danas posjeduje preko 24 muzeja sa stalnim postavima, što se može promatrati kao jedan od pokazatelja razvijenosti kulture u gradu.

Slika 1. Karta Liverpoola iz 1900.; izvor: Encyclopædia Britannica (19.12.2022.)

Pristaništa Liverpoola te dio područja povijesnoga središta grada proglašeni su 2004. godine UNESCO-ovom svjetskom baštinom. Međutim, ta je klasifikacija poništena 2021. Ta će se tematika također podrobnije obraditi u odlomku o Liverpoolu kao Europskoj prijestolnici kulture.

¹⁹ European Association for International Education - Liverpool: the World Capital City of Pop; <https://www.eaie.org/blog/liverpool-world-capital-city-pop.html> (pristupljeno: 18.12.2022.)

3.1.1. Deskripcija specifičnosti Liverpoola te proces odabira

Upis nekog lokaliteta, materijalne ili nematerijalne baštine na popis UNESCO-ove svjetske baštine moguće je smatrati najprestižnijim priznanjem i referencom o vrijednosti baštine, koja je međunarodno priznata i koja privlači velik broj turista. Povijesni centar Liverpoola i njegovi vezovi upisani su 2004. godine na tu listu kao neprocjenjiv svjedok povijesti razvoja jednoga od vodećih svjetskih trgovačkih centara u 18. i 19. stoljeću, kao i izvanredan primjer razvoja moderne lučke tehnologije, transportnih sustava, kao i lučke uprave. Međutim, zbog degradacije spomenute baštine i gubitka karakteristika koje su bile povodom upisa na listu Svjetske baštine, 2012. godine uvršten je na popis ugrožene svjetske baštine da bi naposljetku zbog pretjerane i neodgovarajuće izgradnje centar grada izgubio taj status, uslijed gubitka na svojoj autentičnosti.²⁰

U listopadu 2003. godine Liverpool je pobijedio Newcastle u konkurenciji za titulu Prijestolnice te je tom prilikom tajnica za kulturu, Tessa Jowell (Boland 2010: 628), pojasnila kako je Liverpool odabran jer se čitav grad sa svim svojim kulturnim i povijesnim sastavnicama kandidirao za titulu. Tvrtka za kulturu Liverpoola bila je zadužena za upravljanje programom i organizacijom svih primarnih i popratnih događaja i usluga tijekom 2008. godine, a sve je pratilo gradsko Vijeće, kao i lokalna Administracija rada i ostale lokalne vlasti. Povodom te inicijative bio je imenovan upravljajući odbor, neovisan zastupnik u gradskome Vijeću, izvršni direktor, kao i posebno vijeće sačinjeno od predstavnika lokalnih institucija, agencija za regeneraciju i sveučilišta. Međutim, većina predstavnika ipak su bili članovi gradskoga Vijeća (Bullen 2013: 56). Već tada počele su polemike oko toga da je Liverpool odabran kako bi se kultura iskoristila u svrhu ekonomske dobiti, dok je u 19. stoljeću bogata kultura bila rezultat razvijene privrede. Na toj paradigmi temeljile su se brojne polemike i kritike tijekom i po isteku titule. Gradsko Vijeće po završetku svih događanja konstatiralo je kako je titula Prijestolnice kulture doprinijela većoj senzibilizaciji lokalne populacije po pitanju javnog prostora te kolektivnom osjećaju ponosa kulturom svojega grada među njegovim stanovnicima. Među ključnim postignućima Vijeće je istaknulo restrukturiranje vizualnog identiteta grada u

---

²⁰ UNESCO: World Heritage Committee deletes Liverpool - Maritime Mercantile City from UNESCO's World Heritage List; <https://www.unesco.org/en/articles/world-heritage-committee-deletes-liverpool-maritime-mercantile-city-unescos-world-heritage-list#:~:text=Liverpool's%20historic%20centre%20and%20docklands,transport%20systems%20and%20port%20management> (5.2.2023.)

svjetskim razmjerima, kao i važnost kulture u pomlađivanju postindustrijskih gradova, a posebnu zaslugu za to zavrjeđuje lokalna populacija (Boland 2010: 631).

3.1.2. Ekonomski doprinos gradu kao prijestolnici kulture

Liverpool je titulu Europske prijestolnice kulture nosio 2008. godine, odnosno četiri godine nakon što je bio upisan na UNESCO-ovu Popisu svjetske kulturne baštine, što je zasigurno u velikoj mjeri doprinijelo odabiru Liverpoola kao prijestolnice. U svojem radu o selektivnoj baštini, West (2021: 1-3) kritički razmatra činjenicu kako je predmetna titula gradu u prvom redu donijela ekonomsku dobit, odnosno kako se grad prvenstveno ekonomski regenerirao u godini nošenja titule, dok je kultura pala u drugi plan. Velik broj organiziranih događanja koje je program 2008. godine ponudio i posljedično velik pritok posjetitelja sagledan je s aspekta dobiti, dok su se kulturna ponuda i naslijeđe, pa i oni dijelovi grada koji su se nalazili pod UNESCO-ovom zaštitom, koristili u prvom redu kao temeljni marketinški čimbenik u privlačenju posjetitelja u Liverpool. Dakle, u slučaju Liverpoola u godini nošenja titule, kultura je bila u službi turističkoga razvoja i ponude, što je u promidžbi bilo podjednako istaknuto. Temeljna ideja ove inicijative prilikom njezina pokretanja 1985. godine bila je oživljavanje dinamike gradova stavljajući u prvi plan njihovu kulturnu ponudu, a potom i društveni i ekonomski razvoj. Takav cjelogodišnji program načelno obiluje velikim brojem raznovrsnih kulturnih događanja i ponude, što istovremeno iziskuje i urbanu regeneraciju u smislu renovacije, rekonstrukcije, konstrukcije i prenamjene postojeće infrastrukture. Autorica smatra kako je došlo do obrata u osnovnom konceptu inicijative: umjesto da kultura postane pokretač ekonomije, kultura je u slučaju Liverpoola bila samo marketinški čimbenik koji je bio u službi ekonomske regeneracije grada. Stoga ne iznenađuje činjenica kako je zbog devastacije izvorne vizure grada UNESCO uklonio Liverpool s Popisa svjetske kulturne baštine.

Rana faza organizacije bila je obilježena brojnim politikantstvom i prijedporima među lokalnim vlastima, gdje Liverpool nije bio izolirani slučaj, jer je slična situacija obilježila organizaciju inicijative i u drugim gradovima, prvenstveno po pitanju financiranja događaja. Organizatori događaja računali su s različitim oblicima izvora financiranja iz javnoga i privatnoga sektora kroz komercijalizaciju brenda Liverpool 08. Tijekom organizacije dolazilo je do manjka u budžetima predviđenima za pojedine aktivnosti, a odgovornost se prebacivala među različitim dionicima uključenima u organizaciju događaja. Istovremeno, Vlada se ograđivala od pružanja dodatnih resursa jer je organizacija Olimpijskih igara u Londonu za njih ipak predstavljala

prioritetni događaj. Tvrtka za kulturu Liverpoola objavila je kako je pravovremeno isporučila dostatna sredstva, u ukupnom iznosu od 122,4 milijuna funti, dok je Vijeće grada Liverpoola osiguralo sredstva u iznosu od 75,1 milijuna funti, što je predstavljalo daleko veći iznos od inicijalno predviđenoga. Ostale organizacije i sponzori donirali su 30,8 milijuna funti, dok je 12,5 milijuna osigurano kroz komercijalne programe, a 4 milijuna kroz prodaju promotivnih materijala vezanih uz događaj. Ujedno, Gradsko vijeće osiguralo je 1000 radnih mjesta, čime bi se reducirala prijetuća financijska kriza. Boland (2010: 628-629) naglašava i činjenicu kako je u slučaju Liverpoola ova titula poslužila u prvom redu u svrhu rebrendiranja Liverpoola na globalnoj razini temeljenoj na ekonomskom doprinosu, u vidu dobiti koju su ostvarili kako sam grad tako i poduzetnici i privreda općenito.

Boland (2010: 632) je pružio pregled konkretnih statističkih pokazatelja vezanih uz ovaj događaj, koji je u prvom redu trebao nositi predznak kulturnog, kako je sadržano i u naslovu same inicijative. Međutim, među najznačajnijim statističkim podacima doprinosa nalaze se brojke koje se vežu uz turističke rezultate tijekom 2008. godine:

- milijun posjetitelja Tate Liverpoola;
- milijun ostvarenih noćenja u hotelskim smještajnim kapacitetima;
- 800 milijuna funti – ekonomska dobit koju je ostvario grad;
- 25 % posjetitelja prvi je put posjetilo Liverpool;
- 150 % povećan je broj posjetitelja Liverpoola prema informacijama Turističke zajednice grada.

3.1.3. Kulturni doprinos gradu kao prijestolnici kulture

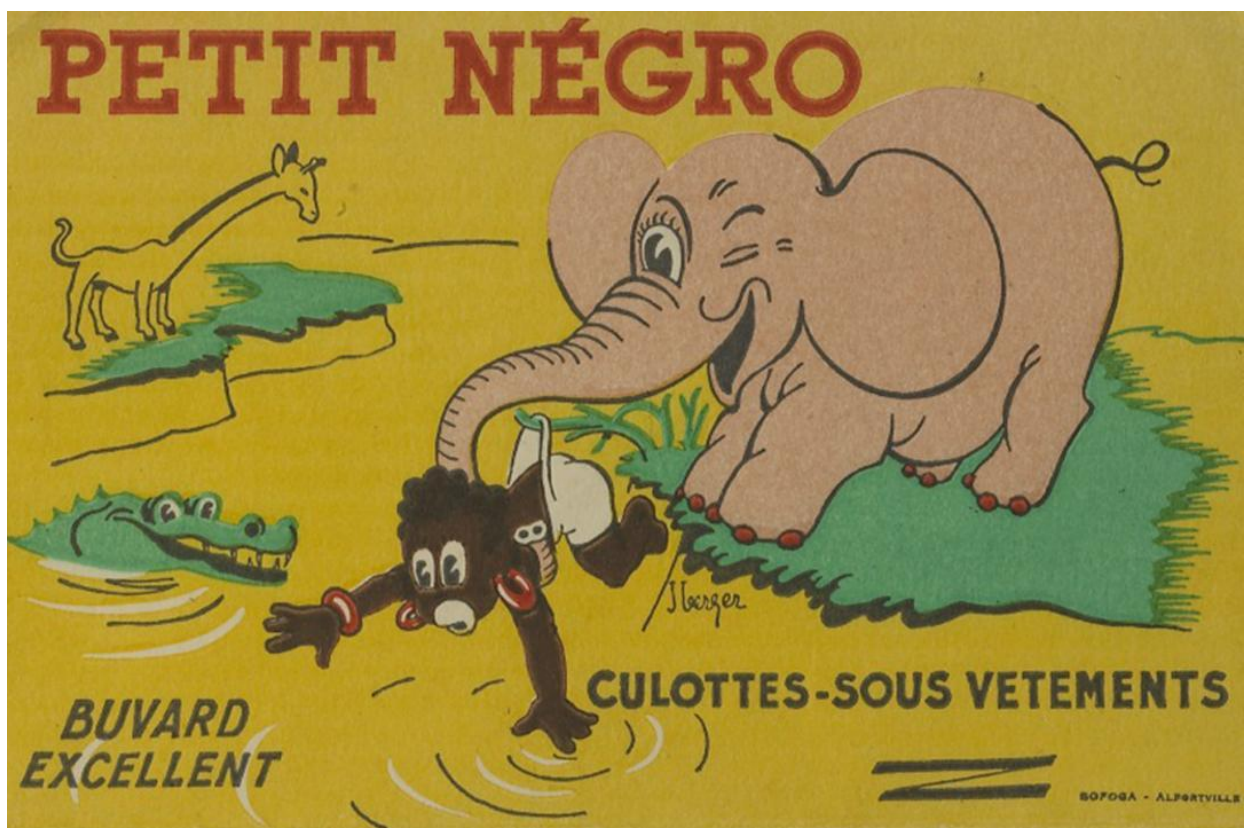
Iako je u temeljima inicijative Europske prijestolnice kulture naglasak na socijalnoj inkluziji i koheziji svih društvenih skupina koje stanuju na području takva multikulturalnoga grada, Bullen (2013: 44) smatra kako takva retorika u slučaju Liverpoola nije bila u potpunosti ispoštovana, već da je u programu bilo vidljivo neoliberalno upravljanje u pravom smislu riječi te da nema prostora za razgovor o socijalnoj inkluziji svih, a posebice marginaliziranih društvenih skupina koje stanuju na širem prostoru Liverpoola. To nije individualno mišljenje, jer i drugi autori, pa tako i Boland (2010: 628), smatraju kako su tijekom organizacije i održavanja kulturnih manifestacija i događanja do izražaja došle kulturne i intelektualne elite, dok su s druge strane siromašne i marginalizirane zajednice bile izostavljene iz tih događanja. Iako je glavni povod kandidature grada bila urbana regeneracija grada pod motom *Svijet u*

jednom gradu, koncepti kao što su „kulturna različitost“ i „kozmpolitski duh“ nalazili su se deklarativno u osnovi inicijative. Međutim, upitno je koliko su stanovnici afričkog ili karipskog podrijetla uspjeli doći do izražaja u čitavu programu s obzirom na to da se radi o marginaliziranim skupinama, kako s ekonomskog tako i s kulturnog i socijalnog aspekta, i to u prvom redu zbog povijesne činjenice kako je grad bio glavna luka za prijevoz robova.

Liverpool je grad u kojem će ljubitelji muzeja posebno uživati, jer se u gradu nalazi čitav niz muzeja sa stalnim postavima, kao što su Gradski muzej, Svjetski muzej, Međunarodni muzej ropstva, Pomorski muzej, Walker art galerija, Kuća Sudley, Umjetnička galerija Lady Lever.

Vežano uz povijest prijevoza robova preko liverpoolske luke, Muzej ropstva zasigurno je jedan od jedinstvenih koji će privući pozornost posjetitelja grada s obzirom na specifičnost svojega postava, koji svjedoči o položaju robova, a ujedno ne negira nehuman i rasistički pristup onodobnih Europljana.

Slika 2. Primjer eksponata rasističke propagande u Muzeju ropstva u Liverpoolu²¹

²¹ National Museums Liverpool: Racist memorabilia <https://www.liverpoolmuseums.org.uk/racist-memorabilia> (posjećeno: 5.3.2023.)

Specifičnost ovoga muzeja jest i da uz to što na dokumentaristički i umjetnički način prikazuje taj neslavni dio povijesti grada, ujedno surađuje i s brojnim dobrotvornim organizacijama, aktivistima i umjetnicima koji nastoje skrenuti pozornost na različite oblike modernoga ropstva.

Ostale kulturne i turističke atrakcije Liverpoola uključuju mnoštvo zelenih površina, kao što su veliki parkovi u neposrednoj blizini grada, kao i činjenica kako je jezgra grada podijeljena na kvartove sa svojim specifičnostima, kao što su Georgian Quarter, Ropewalks, Chinatown, Baltic Triangle, St George's Quarter, Waterfront, Cavern Quarter i Knowledge Quarter. U neposrednoj blizini centra nalazi se i poluotok Wirral s dugim obalnim pojasom. Osim materijalne baštine i spomenute kulturne ponude, u gradu ne manjka ni kulturnih događanja, prvenstveno po pitanju glazbene umjetnosti. Zbog brojnosti glazbenika koji su podrijetlom iz ovoga engleskoga grada, Liverpool je nositelj jedinstvene titule Prijestolnice pop-glazbe. Između ostaloga, svoju su karijeru u Liverpoolu započeli The Beatles, Elvis Costello, Orchestral Manoeuvres in The Dark, Flock of Seagulls, Frankie Goes to Hollywood, bivša članica svojedobno globalno popularnih Spice Girls, Melanie C, Atomic Kitten i brojni drugi.

Činjenica je kako Liverpoolu nedostaje praksa veće kulturne i povijesne integracije ovog stanovništva u sve strukture grada. Nadalje, udio etničkih i rasnih manjina u političkim i administrativnim institucijama grada ostaje samo simboličan (Bullen 2013: 59). Isto je došlo do izražaja i prilikom organizacije kulturnih događanja te angažmana navedenih manjina.

Slika 3. Logo i zastava Europske prijestolnice kulture 2008.²²

---

²² European Capital of Culture logotype and flag;

<https://www.wikiwand.com/ja/%E6%AC%A7%E5%B7%9E%E6%96%87%E5%8C%96%E9%A6%96%E9%8>

Isključimo li segment pomanjkanja socijalne kohezije i inkluzije, 2008. je uistinu obilovala brojnim kulturnim događanjima, brojem umjetnika, ali i nekomercijalnih posjetitelja kulturnih institucija i događanja. Boland (2010: 632) je ujedno prikazao i konkretne rezultate vezane uz organizaciju i konzumaciju kulturnih institucija i događanja:

- 7000 događaja;
- 10 000 umjetnika;
- 15 milijuna posjetitelja kulturnih događaja ili atrakcija;
- 70 % stanovništva Liverpoola posjetilo je muzej ili galeriju;
- 67 000 djece sudjelovalo je u kulturnim događanjima i posjetima;
- prema čitateljima *Conde Nest Travellera*, Liverpool je 2008. godine bio treći najpopularniji engleski grad među posjetiteljima, nakon Edinburgha i Londona.

Pritom je bitno istaknuti i društvenu uključenost u organizaciju i realizaciju događaja, kao i (samo)inicijativu da promoviraju baštinu svojega grada, što potvrđuje značajan broj od 1000 volontera koji su sudjelovali u organizaciji i realizaciji događaja.

3.1.4. Prostorni doprinos gradu kao prijestolnici kulture

Po pitanju infrastrukture, od 2003. godine do danas realizirano je 300 infrastrukturnih projekata u gradu ukupne vrijednosti 4 milijarde funti iako se sve nisu odnosile na inicijativu 2008. Gradske su vlasti ipak u završnom izvješću istaknule dugoročne dobrobiti za lokalno stanovništvo te značajnu ekonomsku dobit zahvaljujući događajima i radovima provedenima povodom dodjele titule.

Prema statistici koju je izradio Bolland (2010: 632), najmanje su zastupljene, ali po pitanju visine ulaganja najznačajnije infrastrukturne aktivnosti:

- 4 milijarde funti – ulaganja u 300 infrastrukturnih objekata ili organiziranih događaja;
- 79 % stanovnika Liverpoola smatra kako se grad permanentno razvija, a radi se o najvećem postotku u UK-u.

Boland se u svojem radu najviše koncentrirao upravo na aspekt infrastrukturnih modifikacija nastalih povodom kulturnih događanja 2008. godine. Prostor se iz perspektive lokalnoga

stanovništva percipira kroz nekoliko čimbenika, kao što su način na koji njegovi stanovnici vide i doživljavaju svoj grad, ili pak kroz dinamiku i stil života. S obzirom na navedeno, sve infrastrukturne i kulturne modifikacije u gradu trebaju inkorporirati navedeno iako je, naravno, nemoguće uzeti u obzir stav svih sociodruštvenih skupina, društvenih manjina ili posebnih inicijativa. U godini kada je Liverpool bio nositelj titule Europske prijestolnice kulture u intelektualnim i kulturnim krugovima postoji stav kako do izražaja nisu došle sve postojeće različitosti te da je pružena nepotpuna slika kulturnih i geografskih raznolikosti koje su sastavni dio grada. Vrlo izvjesno, vodeća organizacijska tijela nisu smatrala prikladnim predstaviti i alternativne, manjinske ili „dručkije“, odnosno uvjetno rečeno manje reprezentativne društvene skupine, što je u opreci s temeljnim postavkama inicijative Europske komisije.

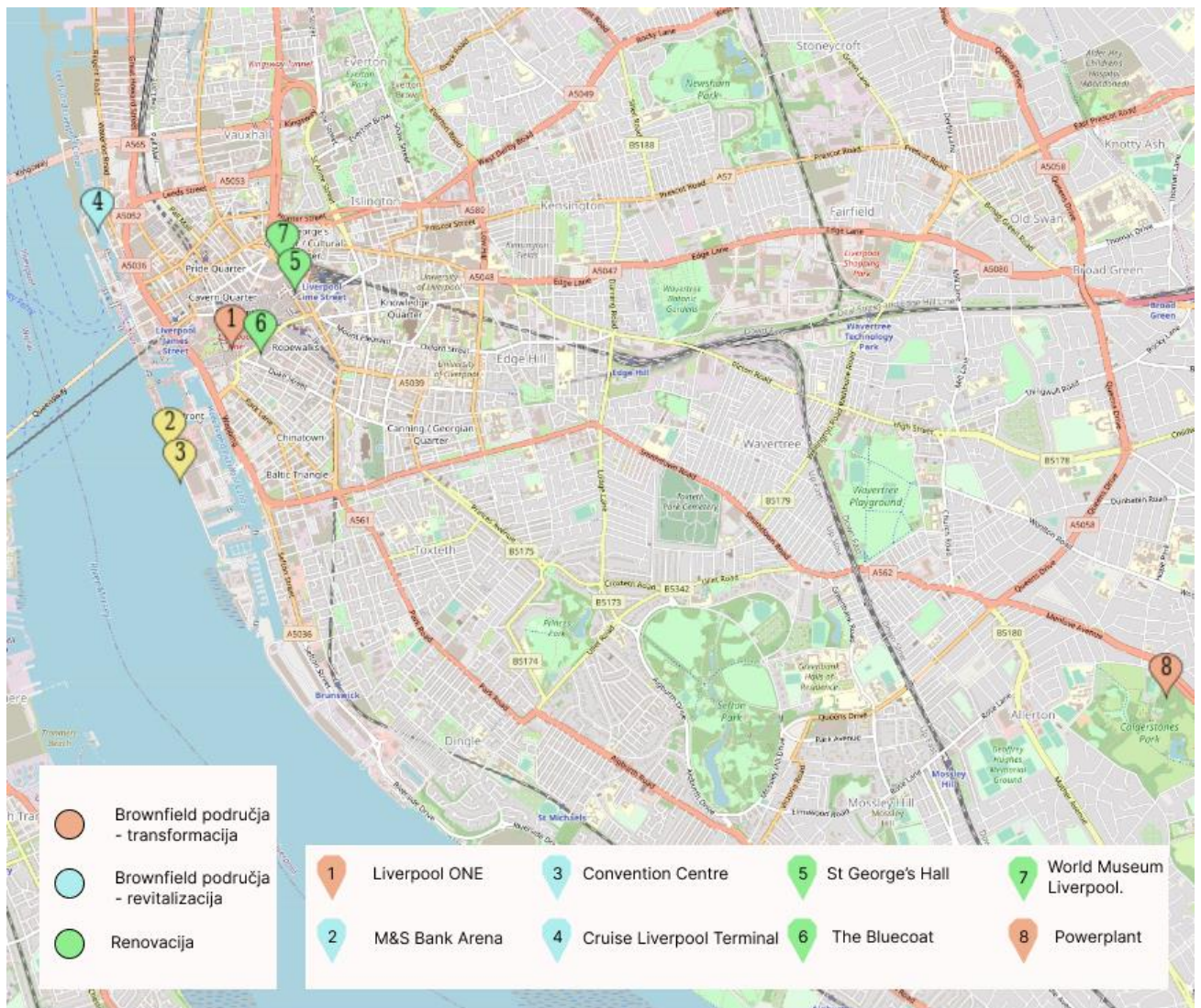
Slika 4. Infrastrukturna regeneracija Liverpoola u srpnju 2008. godine (Boland 2010: 638)

Prethodnom kritikom izvrtanja koncepta inicijative Boland je nastojao ukazati na raskol između u javnosti isticane poruke o urbanoj regeneraciji grada i njegovoj ekonomskoj renesansi te inicijalnog koncepta takve primarno kulturne inicijative Europske komisije. Europska je prijestolnica kulture prilika da se široj javnosti predstave raznolikosti i specifičnosti materijalne kulture, povijesnog naslijeđa, demografskih specifičnosti te privredne povijesti, što u slučaju Liverpoola nije bilo realizirano, već se tzv. regeneracija grada manifestirala i potom isticala posredstvom pritoka turista i ekonomskim rezultatima u 2008. godini. Navedeno nipošto ne umanjuje bogatstvo samoga programa ni važnost infrastrukturnih i prostornih modifikacija, već

je kritika primarno usmjerena na izokretanje paradigme i selektivne reprezentacije grada sa svim svojim sastavnicama.

Tijekom 2008. godine došlo je do značajnih infrastrukturnih radova naknadno navedenih s ciljem regeneracije grada, kao što je, primjerice, bilo otvaranje Liverpool one trgovačkog centra, M&S Bank Arene i Konvencijskoga centra. Ključne ekonomske organizacije koje su sudjelovale u projekciji i izvođenju su Tvrtka za umjetnost, kulturu i medije, Mersey Partnership te Agencija za razvoj sjeverozapadne regije, koje danas ne postoje, već su restrukturirane u organizacije kao što su Liverpool Vision ili Tvrtku za lokalno partnerstvo (West 2021: 5).

Slika 5. Karta Liverpoola s naznačenim prostornim modifikacijama uslijed programa Europske prijestolnice kulture (izrada autora prema vlastitom istraživanju)

Slika 5 prikazuje grad Liverpool s naznačenim prostornim modifikacijama koje su se dogodile kao izravan rezultat djelovanja programa Europske prijestolnice kulture. Najznačajnije prostorne modifikacije odvijale su se u tri kategorije:

- **Transformacija *brownfield* područja**

Dva projekta unutar Liverpoolova programa Europske prijestolnice kulture temeljila su se na transformaciji postojećih *brownfield* područja: izgradnja Liverpool one trgovačkog centra te „Power Plant“.

Liverpool one trgovački centar izgrađen je na prostoru bivšeg Chavasse parka, koji je tada bio prekriven ruševinama zgrada ostalih iz vremena bombardiranja tijekom Drugoga svjetskog rata. Izgradnja centra započela je 2004. godine te se protezala na 170 000 metara kvadratnih. Osim trgovačke namjene, izgradnja Liverpool one centra uključivala je i izgradnju stambenih jedinica, ali i stvaranje centra zabave, opuštanja i kulture. Liverpool one godišnje privuče 22 milijuna posjetitelja.²³ Ekonomska dobit koja je proizašla kao izravan rezultat prostornog ulaganja značajna je za grad Liverpool, kao i za njegove stanovnike.

Slika 6. Chavasse park tijekom 1990-ih godina²⁴

---

²³ Liverpool, <https://www.liverpool-one.com/about-us/> (30.6.2023.)

²⁴ Liverpool, https://www.researchgate.net/figure/Chavasse-Park-during-the-1990s_fig16_241092127, (30.6.2023.)

Slika 7. Chavasse park nakon izgradnje Liverpool one trgovačkog centra 2008.²⁵

„Power Plant“

Jedan od nevjerojatnih uspjeha 2008. godine jest „Power Plant“ transformacija viktorijanskih vrta za slobodno vrijeme u parku Calderstones u ocharavajući noćni svijet s jednom od najvećih audiovizualnih instalacija ikada u Liverpoolu.²⁶

Slika 8. Calderstone park prije prenamjene²⁷

²⁵ Liverpool, <https://www.visitliverpool.com/listing/liverpool-one/14976101/> (30.6.2023.)

²⁶ Liverpool Culture, <https://www.cultureliverpool.co.uk/liverpool-08-timeline/> (30.6.2023.)

²⁷ Visit Liverpool, <https://www.visitliverpool.com/listing/calderstones-park/5466101/> (30.6.2023.)

Slika 9. Prenamjena Calderstone parka u najveću audiovizualnu instalaciju Liverpoola²⁸

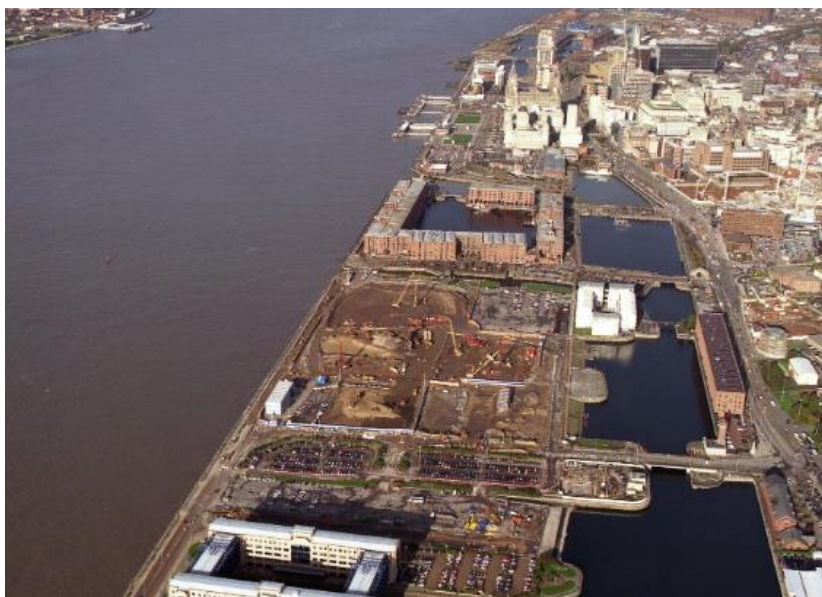
- **Revitalizacija *brownfield* područja**

M&S Bank Arena Liverpool i Konvencijski Centar dva su kompleksa koja su izgrađena na području starog pristaništa Liverpoola, koje je jedno vrijeme služilo kao parkirno područje. Arena i Konvencijski centar od velike su važnosti te su jedan od primjera revitalizacije i prenamjene postojećih *brownfield* područja koje su se odvile zahvaljujući zadobivanju titule Europske prijestolnice kulture. Planiranje izgradnje Arene i Konvencijskog centra započelo je 2000. godine u Kings Docku povodom analize prostornoga plana grada te potencijala *brownfield* područja na povoljnim lokacijama. Utvrđeno je da će oba kompleksa imati značajan utjecaj na zapošljavanje, lokalno gospodarstvo i nacionalni profil Liverpoola, što potvrđuje i činjenica da su i danas jedno od najatraktivnijih područja za razne umjetnike, posjetitelje i stanovnike. Otvaranje Arene odvalo se kao prva manifestacija pri službenoj ceremoniji otvaranja godine Liverpoola kao grada kulture.

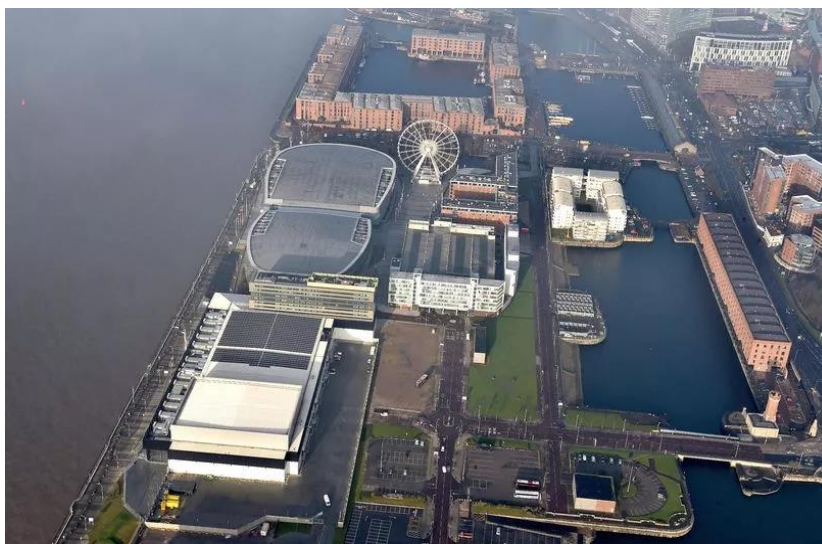
---

²⁸ Visit Liverpool, <https://www.cultureliverpool.co.uk/liverpool-08-timeline/> (30.6.2023.)

Slika 10. Prostor današnje M&S Bank Arene i izložbenog centra prije izgradnje²⁹

Slika 11. M&S Bank Arena i izložbeni centar prije izgradnje i nakon inicijative³⁰

- **Renovacija postojećih područja**

Objekti pod brojem 5, 6 i 7 – St. George’s Hall, The Bluecoat i World Museum Liverpool – objekti su koji su podlegli obnovi povodom EPK programa. U nastavku se mogu vidjeti slike objekata u uporabi nakon renovacije 2008. godine u Liverpoolu.

²⁹ M&S Bank Arena, <https://www.mandsbankarena.com/about-us/who-we-are/history/> (30.6.2023.)

³⁰ M&S Bank Arena, <https://www.mandsbankarena.com/about-us/who-we-are/history/> (30.6.2023.)

Slika 12. St. George's Hall 2008., otvaranje EPK programa u Liverpoolu³¹

Slika 13. Renovirani The Bluecoat, 2008.³²

---

³¹ St. George's Hall palača je koja je inicijalno izgrađena u 18. stoljeću i čija je renovacija pokrenuta 2007. i 2008. godine u Liverpoolu. Tijekom 2008. godine Ringo Starr svirao je na vrhu renovirane palače (EHCO <https://www.liverpoolecho.co.uk/news/nostalgia/12-reasons-liverpool-loved-being-9389820> (30.6.2023.))

³² The Bluecoat – renoviran, u uporabi Art Galerije povodom EPK. Individualni prostori stvoreni su kroz postojeću zgradu za pružanje studija i drugih radnih prostora za umjetnike, svaki sa svojom namjenskom električnom opskrbom i, gdje je potrebno, vodom (Ernes Griffiths, Construction Engineers <https://www.ernestgriffiths.com/projectsbcc5.html?iCaseStudyId=21> (30.6.2023.))

Slika 14. Renovirani Svjetski muzej Liverpola i otvorena izložba drevnog Egipta³³

3.2. Marseille

Marseille je također prvenstveno lučki grad, a njegove kulturne i društvene različitosti i bogatstvo temelje se na bitnoj maritimnoj tradiciji. Položaj Marseillea, na jugu Francuske u Lionskom zaljevu, omogućuje Marseilleu povezivanje pomorskih puteva sjeverne Europe sa Sredozemljem. S obzirom na veličinu grada, danas se on svojom površinom prostire na preko 240 kilometara kvadratnih te broji oko 861 635 stanovnika.³⁴

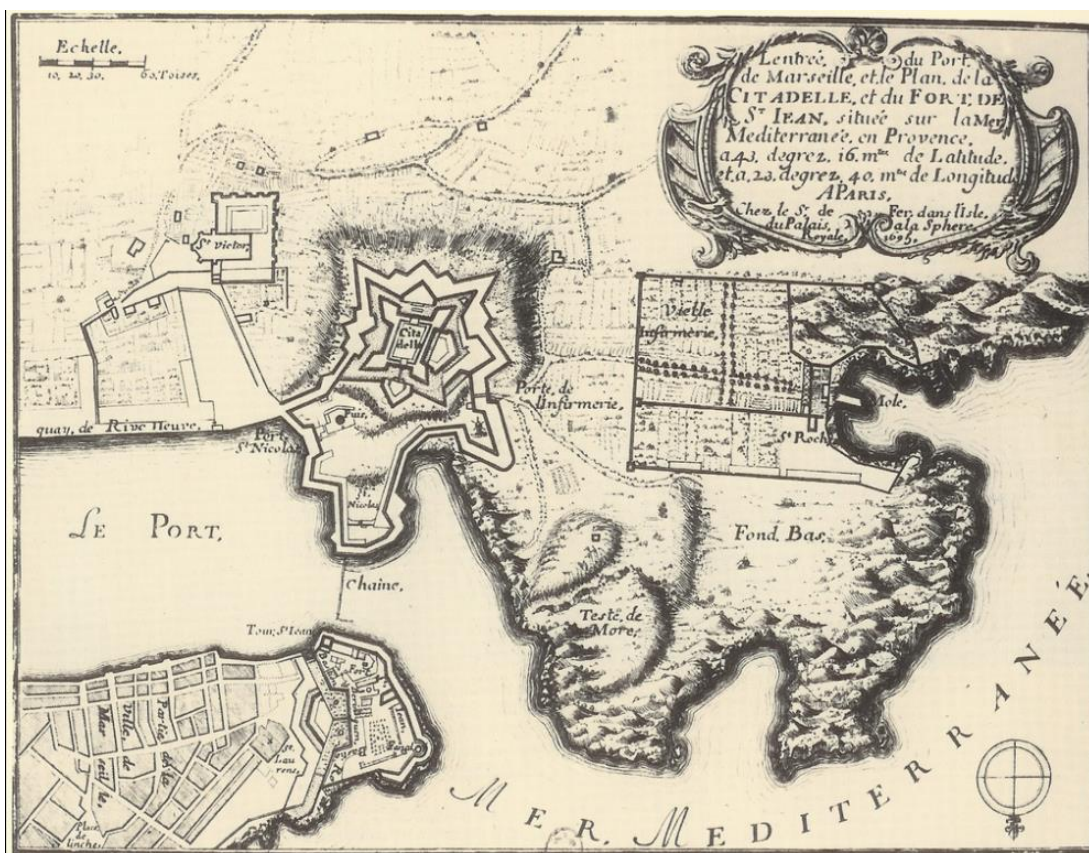
Iako je na širem području Marseillea zabilježena prisutnost stanovništva još u vrijeme prapovijesti, službeno se smatra kako su Marseille osnovali Grci u 6. stoljeću prije ove ere. Već od vremena grčke prisutnosti more je bio temelj privredne djelatnosti, a 500 godina kasnije izgrađena je slavna marsejska luka tada nazvana Massalia, čime započinje zlatno doba razvoja grada zahvaljujući trgovini koja se odvijala pomorskim putem. Grad je svojevremeno bio pod

³³ ECHO, <https://www.liverpooecho.co.uk/incoming/gallery/world-museum-liverpool-egypt-galleries-9975992> (30.6.2023.)

³⁴ Institut national de la statistique et des études économiques: Commune de Marseille; <https://www.insee.fr/fr/statistiques/1405599?geo=COM-13055> (30.1.2023.)

upravom Julija Cezara, a potom je dopao u ruke Franaka, o čemu svjedoči čitav niz i danas očuvanih građevina. Marseille je, između ostaloga, i najstariji francuski grad osnovan 2600 godina prije nove ere. Po pitanju veličine, drugi je grad Francuske, a od ukupne površine grada od 240 kvadratnih kilometara, gotovo polovina otpada na prirodne i zelene površine. Zahvaljujući mediteranskoj klimi i 300 sunčanih dana godišnje, privlači ne samo turiste već i novo stanovništvo. Grad povezuju dvije linije metroa, tri tramvajske linije, 88 autobusnih linija, kao i 1000 bicikala, koji su stanovništvu i posjetiteljima dostupni na 130 mjesta. Po pitanju krizerskog turizma, također se radi o prvoj luci u zemlji te petoj najposjećenijoj mediteranskoj luci u kojoj se zaustavljaju kruzeri.

Slika 15. Ulaz u luku Marseille i utvrda sv. Ivana³⁵

³⁵ Adriatique maps and prints: 'L'ENTRÉE DU PORT DE MARSEILLE'. CITADELLE & FORT SAINT JEAN. DE FER; <https://www.antiquemapsandprints.com/categories/maps-by-cartographer/de-fer-nicolas/product/-l-entree-du-port-de-marseille-citadelle-and-fort-saint-jean-de-fer-1705-map/P-7-012846~P-7-012846> (26.12.2022.)

U suvremeno doba dio luke prikazan na prethodnoj slici naziva se Starom lukom Marseillea te većinom služi kao šetnica i popularna turistička destinacija. Ujedno sačinjava gradsku jezgru u kojoj se odražava duh grada i vibrantan život njegovih stanovnika.³⁶

U 19. stoljeću Marseille je doživio svoje drugo zlatno doba, jer je tada imao status trgovinskoga centra na Mediteranu. Međutim, to zlatno doba grada traje i danas zahvaljujući bogatoj materijalnoj i nematerijalnoj baštini, različitim oblicima kulture koji su prepoznati ne samo u europskom nego i u svjetskim okvirima, kao što je to gradska arhitektura, status grada s bogatom hip-hop scenom, ali i neposrednim okruženjem grada, koji će zadovoljiti posjetitelje koji ga dolaze obići iz različitih motiva.³⁷ Ta kulturna važnost grada potvrđena je dodjeljivanjem titule Europske prijestolnice kulture 2013. godine. Ne samo da je te godine Marseille privukao rekordan broj posjetitelja, konkretno 10 milijuna njih, već je uređen i izgrađen i čitav niz novih instalacija i građevina koje i danas privlače pozornost, čime je grad dodatno oživio, a status i namjera inicijative u punom su smislu riječi opravdani. Marseille je tako i danas za svoje stanovnike ugodan i prikladan grad, koji je usprkos brojnim inovacijama, i dalje privržen svojoj pomorskoj i kozmopolitskoj tradiciji.

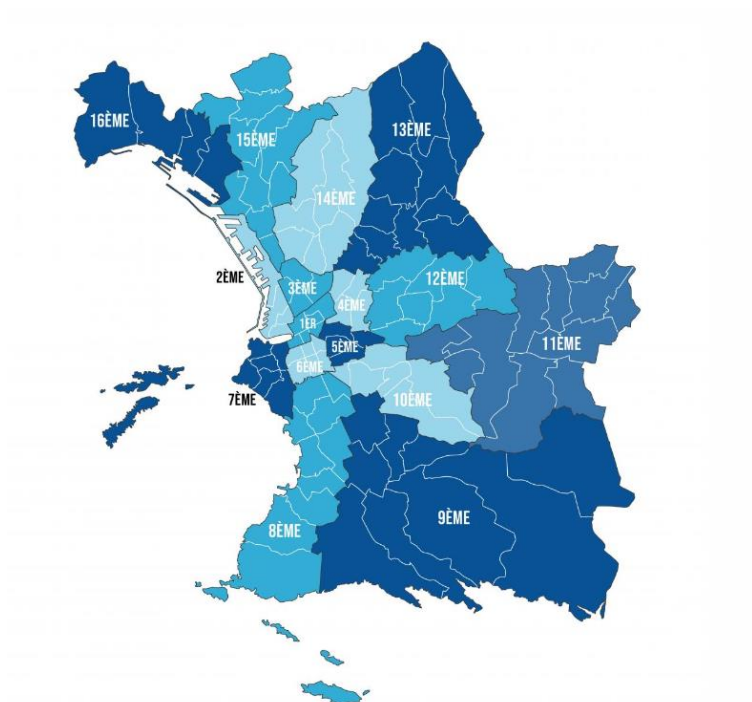
3.2.1. Deskripcija specifičnosti Marseillea te proces odabira

Uz već spomenutu klimu, prapovijesno i antičko naslijeđe, brojne inovacije i istovremenu usmjerenost na tradiciju, Marseille je i objektivno moguće nazvati gradom kulture u punom smislu riječi. U gradu postoji tridesetak muzeja, koji obuhvaćaju sve povijesne periode, ali i one koji predstavljaju suvremenu umjetnost. Neki od njih jedinstveni su u europskim i svjetskim razmjerima, kao što su, na primjer, Muzej sapuna, Kuća mediteranske kinematografije, Muzej motocikala. Uz njih su među najposjećenijima Muzej rimskih vezova, Muzej umjetnosti Afrike, Oceanije i Indijanaca, Međunarodni centar poezije, Mediteranski arheološki muzej, Povijesni muzej Marseillea, Muzej suvremene umjetnosti te Prirodoslovni muzej. S obzirom na veličinu grada, radi lakšeg snalaženja i administrativne podjele, grad je jednako kao i Pariz podijeljen na *arrondissements* („okruge“), kao što je prikazano na narednoj karti.

---

³⁶ Marseille Tourisme: Le Vieux-port; <https://www.marseilletourisme.fr/fr/que-voir/patrimoine-culture/quartiers/vieux-port/> (26.12.2022.)

³⁷ Marseille-tourisme: l'histoire de Marseille; <https://www.marseille-tourisme.com/decouvrez-marseille/culture-et-patrimoine/histoire-de-marseille/> (8.2.2023.)

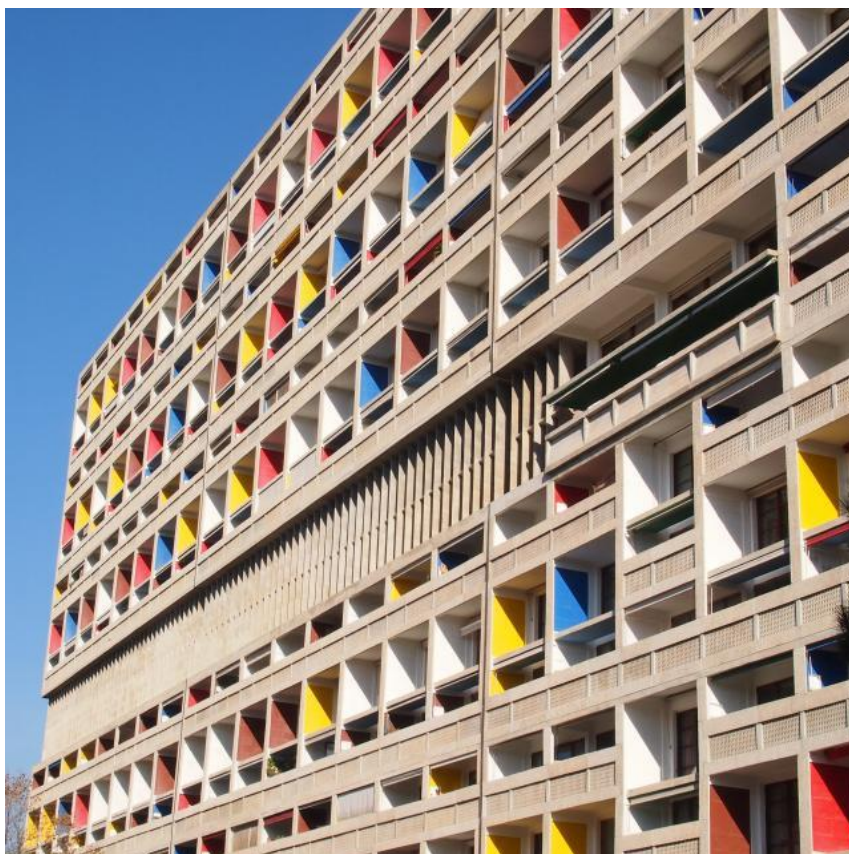

Slika 16. Administrativna podjela Marseillea³⁸

Brojne su današnje četvrti grada nekoć bila sela na periferiji grada, a s vremenom su se zbog rasta pridruživala gradu, tako da danas Marseille broji 111 četvrti. U pravilu su imenovane prema crkvama u selima, stoga u toponimiji četvrti dominira pridjev *saint* („sveti“), dok su drugi imenovani prema svojoj primarnoj namjeni prostora ili svojim atributima. Jedna od primarnih atrakcija grada iz aspekta arhitekture jest Cité radieuse – Le Corbusier, a radi se primarno o konstrukciji stambene namjene, jedinstvenoj po svojim bojama, perspektivi i osvjetljenju. Radi se o avangardnom djelu iz 20. stoljeća upisanom na Popis svjetske baštine UNESCO-a.

---

³⁸ Marseille Tourism, <https://www.marseille-tourisme.com/decouvrez-marseille/culture-et-patrimoine/les-111-quartiers-marseillais/>

Slika 17. Cité radieuse – Le Corbusier³⁹

Strateški dokument koji je donijelo vodstvo projekta Marseille-Provence 2013. nazvan je *Bilan synthétique de la démarche eco-responsable (Sinteza ekološki održive organizacije)*. Organizacija Europske prijestolnice kulture u 2013. godine, pod službenim nazivom Marseille-Provence, bila je posebna jer su organizatori, poučeni iskustvom prethodnih prijestolnica kulture, odabrali drukčiji pristup provedbi ove inicijative. Odlučili su se za ekološki odgovoran pristup, jer su očekivali velik broj aktivnosti, radova, pritoka posjetitelja, potrošnje energije i ostalih prijetnji ekologiji užeg prostora Marseillea, kao i utjecaju na ekologiju u cjelini. Ujedno su bili svjesni da će 2013. godina, u kojoj će biti organizirano 900 događaja koji će privući desetak milijuna posjetitelja, biti izvor velike financijske dobiti. Međutim, u obzir su uzeli i posljedičnu povećanu emisiju CO₂ vezanu uz prijevoz, gomilanje smeća, koje je neizbježno uz toliki broj posjetitelja, potrošnju prirodnih resursa, potrošnju energije i ostalih negativnih posljedica koje idu uz organizaciju tako velikog kulturnog događaja. Stoga su se organizatori vodili smjernicama koje bi trebale umanjiti negativan utjecaj na okoliš te osnažiti sve one čimbenike koji doprinose održivom razvoju. Za provođenje navedenoga bio je zadužen poseban

---

³⁹ Marseille tourisme: Cité radieuse – Le Corbusier; <https://www.marseille-tourisme.com/decouvrez-marseille/culture-et-patrimoine/sites-et-monuments/cite-radieuse-le-corbusier/>

ured Atemia.⁴⁰ Upravo je takva inicijativa i svijest o važnosti očuvanja okoliša umjesto stavljanja ekonomske dobiti u prvi plan ono što je inicijativu u Marseillu izdvojilo od ostalih gradova domaćina.

Međutim, osnovni je cilj inicijative, kao i općenito sukladno definiciji Europske komisije, bila promocija kulturne raznolikosti i bogatstva baštine europske kulture te svega onoga što nas kao zajednicu povezuje i što zajednički baštinimo. Od samog trenutka zadobivanja titule, grad Marseille oformio je grupu zaduženu za evaluaciju odvijanja organizacijskih i infrastrukturnih procesa, a ujedno su se konzultirali i s organizatorima događaja u Liverpoolu 2008. godine. Zadatak spomenute grupe bio je mjerenje tzv. „utjecaja 360°“, odnosno evaluacija organizacije i provedbe kulturnih ekonomskih, društvenih, ali i ekoloških aktivnosti. Kao i u drugim gradovima domaćinima, u početnoj je fazi bilo određenih nesuglasica po pitanju ukupnoga budžeta i omjera financiranja događanja. Godine 2011. oformljen je tim stručnjaka Eureval (Girel 2014: 2). U koncepciju programa bili su uključeni eminentni stručnjaci i znanstvenici iz domene umjetnosti i kulture pa, u usporedbi s Liverpoolom, nije došlo do socijalne diskriminacije različitih etničkih skupina ni oblika umjetnosti, što će biti detaljnije obrađeno u poglavlju o rezultatima rada.

3.2.2. Ekonomski doprinos gradu kao prijestolnici kulture

Ekonomskim se aspektom projekta Marseille-Provence 2013. bavila Giovangeli⁴¹, koja u svojem radu obrađuje događaj iz ekonomske perspektive, odnosno pitanje rashoda i ulaganja te prihoda ostvarenih prvenstveno preko turističkog segmenta. I ona ističe kako su se izvanredni prihodi, kao i u ostalim gradovima domaćinima, ostvarili u turističkom sektoru, jer je grad posjetio i u njemu noćio dobar udio ukupnog broja posjetitelja, koji je bio impresivan i iznosio 10 milijuna. Grad je zahvaljujući toj tituli stekao još veći svjetski renome, realizirane su kapitalne investicije kao što je izgradnja i uređenje Muzeja europskih mediteranskih civilizacija, a budžet koji je bio uložen u sve aktivnosti povodom organizacije bio je jedan od najvećih u povijesti organizacije Europske prijestolnice kulture, a radi se o budžetu od 98 milijuna eura (Giovanangeli 2015: 11). Zahvaljujući budžetu, izravno ili neizravno profitirala

---

⁴⁰ Marseille-Provence 2013: Bilan synthétique de la démarche eco-responsible;
<https://www.slideshare.net/MAQ-AGIR-PACA/mp2013-dmarche-dd-bilan> (8.2.2023.)

⁴¹ Giovangeli, A. (2015) Marseille, European Capital of Culture 2013 Ins and Offs: A case for rethinking the effects of large-scale cultural initiatives, 2013.

je i lokalna zajednica posredstvom financijske potpore dodjeljivane kulturnim programima lokalnih umjetnika i dionika. Kumulativno, zahvaljujući sredstvima koje su osigurale Republika Francuska i Europska unija, kao i lokalne, regionalne i gradske vlasti uz sponzorstvo poduzetnika i kompanija, događaj je raspolagao budžetom od 98 milijuna eura, jednim od najvećih u povijesti inicijative (2015: 23).

Među najznačajnijim statističkim podacima doprinosa nalaze se brojke koje se vežu uz turističke rezultate tijekom 2013. godine:⁴²

- 2 800 radnih mjesta;
- 500 milijuna eura – ekonomska dobit koju je grad ostvario;
- 2,1 milijuna noćenja.⁴³

3.2.3. Kulturni doprinos gradu kao prijestolnici kulture

Bez obzira na činjenicu kako je Marseille posjetilo 10 milijuna posjetitelja motiviranih kulturnim i zabavnim događanjima vezanima uz program Europske prijestolnice kulture, ekonomski aspekt u odnosu na Liverpool nije bio u prvom planu. Prvenstveno zato što je Marseille i inače jedna od vodećih francuskih turističkih destinacija, a u drugom redu jer je organizacijski odbor poduzeo sve kako bi se okoliš i onečišćenje grada ograničilo čitavim nizom unaprijed programiranih mjera i aktivnosti. Istovremeno, po pitanju kulturne zastupljenosti svih društvenih skupina nije bilo evidentno kako su neke od društvenih, etničkih ili kulturnih skupina bile diskriminirane, što se pokazalo u slučaju Liverpoola 2008. godine. Kako navodi Girel vezano uz važnost i karakteristiku programa, „s jedne strane same brojke posjetitelja pojedinih događanja govore same za sebe, primjerice kod događanja koji su se odvijali na javnim površinama i na otvorenom kao što su vikend otvorenja, *Champ harmonique*, *Entre Flammes et flots*, *TransHumance*, kao i za određene kreativne događaje (nastupi cirkusa i uličnih umjetnika), ili događaja koji su se odvijali na konkretnim lokacijama i zdanjima podignutima upravo povodom ovog događaja: le MuCEM, le J1, le Pavillon M“ (2014: 5). Ujedno, kulturna događanja u Marseilleu bila su prilika da se profiliraju i predstave i oni umjetnici koji rjeđe imaju priliku predstaviti svoje umijeće, djela i vještine, a ova im je

---

⁴² Impact MP 2013 : Plus de 10 millions de visites pour Marseille Provence 2013, Capitale Européenne de la culture" (5.7.2023.)

⁴³ Stephanie Bernhard, Blandine Trotot Wind of Change on the Old Port Hotel Market Snapshot, Marseille France, 2016.

inicijativa omogućila bolju vidljivost i prostor za predstavljanje, a posjetiteljima mogućnost da se s njima upoznaju.

Program je obilovao različitim događanjima, a između ostaloga uključivao je uvodnu ceremoniju otvaranja na kojoj je sudjelovalo 600 000 posjetitelja, umjetničku instalaciju *Entre Flammes et Flots*, defile konja pod nazivom *TransHumance*, *La nuit industrielle* – program predstavljanja masivnih instalacija i projekcija u industrijskim dijelovima grada, kao i niz kapitalnih izložbi u nizu muzeja gdje su posjetitelji imali priliku vidjeti radove Cezannea, van Gogha i Picassa. Ujedno je osmišljena i nova planinarska ruta GR 2013, u nizu projekata Kreativnih četvrti, gdje su svoje mjesto našli ne samo ulični umjetnici nego i predstavnici „alternativnih“ umjetnosti.⁴⁴

Godina 2013. za Marseille je predstavljala značajne pomake u području kulture te je zabilježeno:

- preko 950 događaja;
- 10 milijuna posjetitelja kulturnih događaja ili atrakcija;
- 1,2 milijuna posjetitelja posjetilo je barem jedan događaj ili atrakciju, od kojih je 83 % posjetilo više.⁴⁵

3.2.4. Prostorni doprinos gradu kao prijestolnici kulture

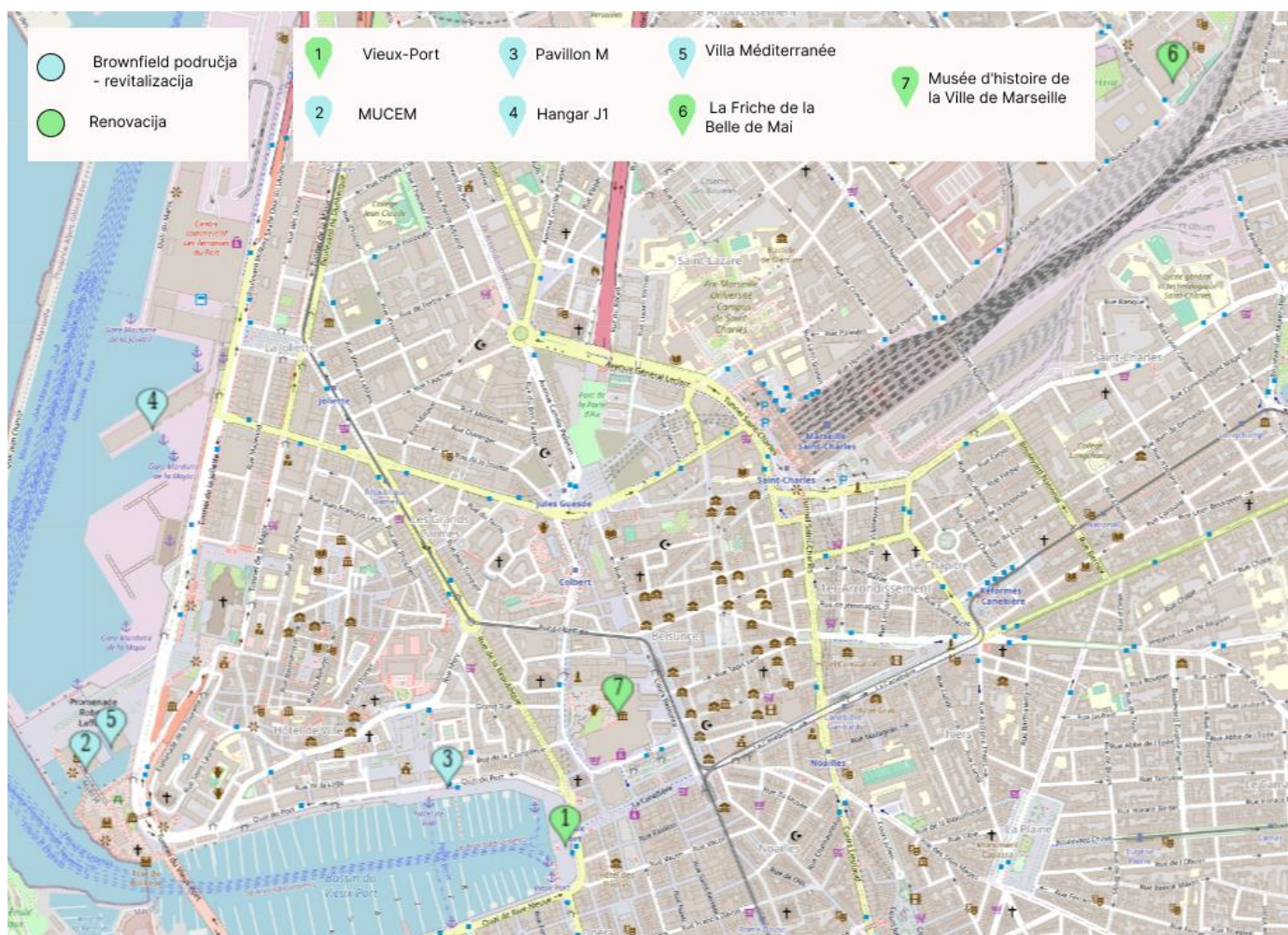
Uz izgradnju novih struktura, brojne su površine i građevine doživjele svojevrstu renesansu te su bile scenom za događanja povodom projekta Marseille-Provence 2013. Čitav je niz kapitalnih, jedinstvenih i inovativnih prostornih i urbanističkih projekata provedenih u Marseilleu uoči i tijekom godine kada je grad nosio tu titulu.

---

⁴⁴ MP2013 : MARSEILLE CAPITALE DE LA CULTURE: <https://www.myprovence.fr/marseille-provence-2013?lang=en> (8.2.2023.)

⁴⁵ Nick McAteer (Ecorys) James Rampton (CSES) Jonathan France (Ecorys) Mária Tajtáková Sophie Lehouelleur (Ecorys), Ex-post Evaluation of the 2013 European Capitals of Culture, Final Report for the European Commission DG Education and Culture, December 2014.

Slika 18. Karta Marseillea s naznačenim prostornim modifikacijama uslijed programa Europske prijestolnice kulture (izrada autora prema vlastitom istraživanju)

Slika 18 prikazuje grad Marseille s naznačenim prostornim modifikacijama koje su se dogodile kao izravan rezultat djelovanja programa Europske prijestolnice kulture. Najznačajnije prostorne modifikacije odvijale su se u dvjema glavnim kategorijama:

- **Revitalizacija *brownfield* područja**
  - Mucem – za ovu prigodu otvoren je muzej posvećen kulturi mediteranske civilizacije, a već se naredne godine našao na popisu 50 najposjećenijih svjetskih muzeja;

Slika 19. Muzej Mucem podignut povodom inicijative 2013.⁴⁶

- Pavillon M – građevina je podignuta povodom inicijative 2013. godine, a tom je prilikom bila mjesto održavanja 1000 performansi, 500 nastupa, susreta, izložbi i konferencija. Naredne je godine vanjski dio konstrukcije demontiran i uklonjen;

Slika 20. Pavillon M podignuta povodom inicijative 2013.⁴⁷

- Hangar J1 – podignut je uz obalu, a 2013. udomio je dvije izložbe;

⁴⁶ Marseille Tourism, <https://www.marseille-tourisme.com/en/discover-marseille/culture-heritage/the-museums/the-mucem-museum/> (6.7.2023.)

⁴⁷ Marseille Tourism, <https://tourisme-marseille.com/en/fiche/pavilion-m-marseille-provence-2013-european-capital-of-culture/> (6.7.2023.)

- Villa Méditerranée – građevina koja je podignuta s namjerom da bude međunarodni centar za mediteranski dijalog i suradnju.

Slika 21. Villa Méditerranée otvorena povodom inicijative 2013.⁴⁸

- **Renovacija**

- *La Friche de la Belle de Mer* – prenamjena i renovacija stare tvornica duhana u jedno od najinovativnijih kulturnih mjesta u Europi;

Slika 22. *La Friche de la Belle de Mer* – prvobitna revitalizacija *brownfield* područja, renovacija povodom inicijative 2013.⁴⁹

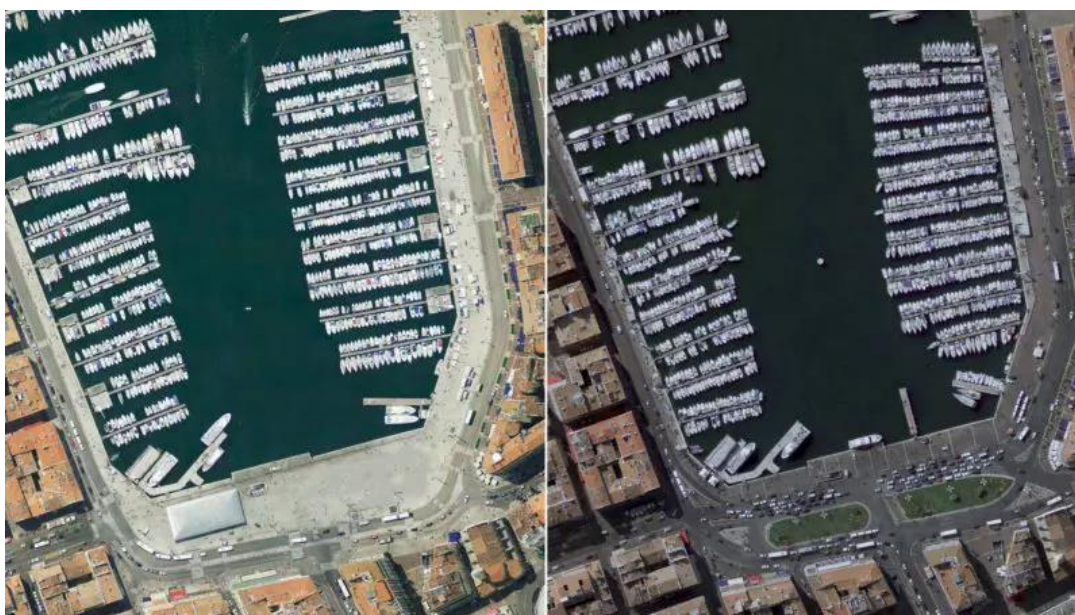
⁴⁸ Stefano Boeri, De Zeen, <https://www.dezeen.com/2013/06/14/villa-mediterranee-by-stefano-boeri-architetti/#> (7.7.2023.)

⁴⁹ Friche la Belle de Mai, <https://www.lafriche.org/la-friche-in-english/our-story/> (7.7.2023.)

- *Le Vieux Port* – značajna uređenja na lokalitetu, koja su uređena u ugodan javni prostor i jednu od kulturnih jezgri grada Marseillea⁵⁰;

Slika 23. Le Vieux Port – ureden javni prostor u staroj kulturnoj jezgri Marseillea⁵¹

Slika 24. Le Vieux Port – prva slika: prije inicijative 2013.; druga slika: nakon inicijative 2013.⁵²

- Povijesni muzej Marseillea

⁵⁰ Marseille 2013: quand la culture se heurte à la rénovation urbaine, <https://www.mediapart.fr/journal/culture-idees/100113/marseille-2013-quand-la-culture-se-heurte-la-renovation-urbaine> (8.2.2023.)

⁵¹ Norman Foster's Marseille Mirror Roof – The Vieux Port Pavilion, <https://publicdelivery.org/vieux-port-pavilion/> (7.7.2023.)

⁵² Ibidem.

Slika 25. Renovirani Povijesni muzej Marseillea⁵³

Uz navedene prostorne modifikacije, važno je spomenuti i Glazbeni konzervatorij Darius Milhaud koji je tijekom 2013. godine ugostio čitav niz glazbenika te je i dalje učestalo u upotrebi. Marseille je za vrijeme bivanja Europskom prijestolnicom kulture poduzeo i konkretne korake u smislu očuvanja okoliša i smanjenja gomilanja smeća te emisije CO₂, a koraci koje su poduzeli organizatori uključuju:

- organizaciju potrebnog javnog prijevoza za posjetitelje;
- osiguravanje dostatnog broja veza putem javnog prijevoza kako bi se izbjegle gužve i čekanja.

Od 10 milijuna posjetitelja povodom programa Europske prijestolnice kulture u Marseilleu, pokazalo se kako je 880 000 posjetitelja koristilo javni prijevoz, čime se emisija CO₂ umanjila za 2000 tona. Ujedno, posjetiteljima su bili dostupni i javni bicikli, kojima su se mogli besplatno služiti, a postavljeni su na strateška mjesta vezana uz program kulturnih događanja. Ujedno, u dogovoru s ugostiteljima, reduciralo se korištenje jednokratnog pribora i time gomilanje otpada.⁵⁴

---

⁵³ Musée Histoire, <https://www.musee-histoire-marseille-voie-historique.fr/en/visit/places> (8.7.2023.)

⁵⁴ Marseille-Provence 2013: Bilan synthétique de la démarche eco-responsible; <https://www.slideshare.net/MAQ-AGIR-PACA/mp2013-dmarche-dd-bilan>

3.3. Rijeka

Grad Rijeka svojom se površinom proteže na 44 kilometra kvadratna te prema popisu stanovništva iz 2021.⁵⁵ broji 107 964 stanovnika, što je čini trećim najvećim gradom Hrvatske, nakon Zagreba i Splita.

Rijeka je smještena u Kvarnerskom zaljevu, na samom sjeveru Jadranskoga mora. U svojoj povijesti bila je izuzetno privlačna drugim narodima koji su se širili, pa je tako svojedobno pripadala Grčkom, Rimskom i Bizantskom Carstvu, Napoleonovom Ilirskim provincijama, ali se nalazila i pod Habsburškom i Austro-Ugarskom Monarhijom. Početkom 20. stoljeća Rijeka je pripala Italiji, ali i Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca, te kasnije Kraljevini Jugoslaviji i SFRJ-u, da bi naposljetku našla svoje mjesto u Republici Hrvatskoj. Slično kao Liverpool i Marseille, Rijeka je kao značajna luka svoju privredu gradila na maritimnoj usmjerenosti te je svojevremeno bila jedan od najprosperitetnijih gradova u kojem je bujala i industrija, što je privlačilo stanovništvo iz drugih dijelova zemlje. Tijekom vladavine Austro-Ugarske Monarhije nad Rijekom, Mađarska Rijeka doživjela je najveći procvat i stoga se smatrala glavnim konkurentom austrijskoga Trsta. Snazi Rijeke kao lučkoga grada doprinio je i razvoj željeznice: „Uoči Prvog svjetskog rata, završena je gradnja željeznice do Budimpešte što je Rijeci otvorilo neograničene mogućnosti. Luka u to doba bilježi 2,1 milijuna tona prometa te se svrstava među deset najvećih europskih luka.“⁵⁶ Polovica i kraj 20. stoljeća smatra se dobom najvećeg razvoja riječke luke, upravo zbog modernizacije željeznice, jačanja prometnih puteva i jačanja industrijske snage grada Rijeke kao lučkoga grada.

S obzirom na velik utjecaj različitih kultura koje su se nalazile na području grada, kao čimbenik različite i često mijenjane vlasti u Rijeci, nije neočekivano da je i Rijeka proglašena Europskom prijestolnicom kulture 2020. godine zbog svoje različitosti uvjetovane multikulturalnim društvom. Ujedno, slično kao i Liverpool, Rijeka je grad glazbe, i to upravo jedno od središta alternativne kulturne scene u Hrvatskoj. Zbog nepredvidivih prilika uzrokovanih pandemijom, Rijeka se kao domaćin susrela s čitavim nizom prepreka u organizaciji, a posebice u realizaciji predviđenih događanja.

---

⁵⁵ <https://dzs.gov.hr/vijesti/objavljeni-konacni-rezultati-popisa-2021/1270> (18.12.2022.)

⁵⁶ Luka Rijeka - povijest; <https://lukarijeka.hr/povijest/> (18.12.2022.)

3.3.1. Deskripcija specifičnosti Rijeke te proces odabira

Osim svoje multikulturalnosti, činjenice da se radi o kapitalnom lučkom gradu u regiji, koji je tijekom nekoliko povijesnih perioda bio i ekonomski jedan od najrazvijenijih gradova na ovim prostorima, grad Rijeka često je neopravdano izuzet iz uobičajenih ruta skupine turista koji se nazivaju kulturnim turistima, koji u organiziranim aranžmanima posjećuju Opatiju, a istovremeno zaobilaze Rijeku, koja obiluje poviješću, ali i kulturnom baštinom koja je vrijedna pozornosti i europskih i svjetskih posjetitelja koji u Hrvatsku dolaze motivirani kulturnim turizmom. Međutim, *Grad koji teče* nosi niz specifičnosti po kojima je poznat unutar Republike Hrvatske zbog nekadašnje industrije, nekih prenamijenjenih industrijskih prostora u kulturne svrhe, pa sve do karnevala, koji, doduše, privlači brojne posjetitelje i sudionike i iz susjednih zemalja, što u Rijeci i neposrednoj okolici doprinosi borbi sa sezonalnošću turizma. Godine 2020. i Europska komisija prepoznala je važnost Rijeke te joj je dodijeljena prestižna titula Europske prijestolnice kulture. To je bila izvanredna prilika za rijeku da opću javnost upozna sa svojom vrijednom kulturnom baštinom, kako materijalnom tako i nematerijalnom, te da se grad tom prigodom regenerira. Kako navodi direktorica inicijative EPK-a, gotovo je osam godina prošlo otkako je Rijeka, najveći lučki grad i središte alternativne kulturne scene, istaknula kandidaturu za titulu Europske prijestolnice kulture. Uslijedile su godine promišljanja, stvaranja i minuciozne izgradnje programa da bi u veljači 2020., kada je za javnost program tek započinjao, tim okupljen u TD Rijeka 2020. počeo ubirati plodove višegodišnjega rada. No pandemijska su im događanja, kao i mnogim drugim projektima, osujetila planove i natjerala ih na ponovno promišljanje granica kulture, projekta, njegove organizacije i planiranja.⁵⁷

Kao i u ostalim Europskim prijestolnicama kulture, trebalo je doći do niza aktivnosti u vidu izgradnje i otvaranja novih građevina sufinanciranih sredstvima iz fondova Europske unije, ponuditi posjetiteljima šestotinjak umjetničkih i kulturnih događaja svih vrsta i na taj način objediniti sve dionike lokalne uprave, lokalnih umjetnika, privrednih subjekata kako bi u konačnici stekla veći renome u europskom i međunarodnom kontekstu. Isto bi se kratkoročno (odnosno tijekom 2020. godine), ali i posljedično trebalo pozitivno odraziti na ekonomsku dobit prvenstveno u turističkom i ugostiteljskom sektoru, a dugoročno kroz motivaciju posjetitelja da se ponovno vrate u Rijeku, ali i da se zapuštena industrijska postrojenja regeneriraju kroz

---

⁵⁷ Kregar Šegota, I. EPK je Rijeci ostavio trajno nasljeđe; <https://www.matica.hr/vijenac/708/epk-je-rijeci-ostavio-trajno-nasljee-31574/> (8.2.2023.)

prenamjenu i da se sveobuhvatno uredi vizura grada, koja je u pojedinim dijelovima Rijeke vapila za restauracijom i obnovom.

Slika 26. Logotip Rijeke kao Europske prijestolnice kulture⁵⁸

Kao i kod ostalih gradova domaćina, proces kandidature Rijeke prošao je niz neophodnih koraka i radilo se o zajedničkoj inicijativi i naporima čitava niza dionika. Sam kandidacijski narativ, koncept i ideja programa bili su predstavljeni u službenom dokumentu Kandidacijske knjige, u kojem je bitno navesti i sve one specifične dionike koji sačinjavaju partikularnost grada kandidata. Niz predloženih kulturnih aktivnosti bio je rezultat rada kulturnih udruga, kulturnih ustanova te pojedinaca, koji su svojim znanjem i idejama doprinijeli atraktivnosti Rijeke.

3.3.2. Ekonomski doprinos gradu kao prijestolnici kulture

Na službenoj stranici inicijative Rijeka 2020. *Luka različitosti* dostupne su egzaktno brojke po pitanju prihoda i rashoda planiranih za realizaciju programa, kako kulturnog i infrastrukturnog tako i organizacijskog, logističkog i marketinškog.⁵⁹

Planirani prihodi iz proračuna Republike Hrvatske iznosili su 10 milijuna eura, nešto više od 20 milijuna eura iz proračuna grada Rijeke, 3,3 milijuna eura iz proračuna Primorsko-goranske županije. Najveći iznos prihoda planiran je iz programa i natječaja Europske unije, a radi se o brojcima od 25 milijuna eura, dok su sredstva prikupljena od sponzora i ostalih izvora iznosila

⁵⁸ Rijeka – EPK logotip, <https://rijeka2020.eu/> (8.2.2023.)

⁵⁹ EPK u brojkama, <https://rijeka2020.eu/o-epk-projektu/sto-je-epk/epk-u-brojkama/> (8.9.2023.)

4,28 milijuna eura. Kumulativno, iznos od ukupno 71 270 000 eura bio je namijenjen ulaganjima u infrastrukturu, organizaciju i promidžbu događanja u 2020. godini.

Planirani rashodi bili su identični prihodima, a za svaku od stavki rashoda bili su planirani naredni iznosi: najveći udio, više od polovine iznosa, tj. 44 470 000 eura bilo je namijenjeno obnovi infrastrukturnih objekata, 18 530 000 eura u svrhu organizacije i realizacije programa, dok je za promotivne i marketinške svrhe bilo namijenjeno 4,5 milijuna eura. Najmanji je iznos, onaj od 3 760 000 eura, bio namijenjen upravljanju, administraciji i ostalim radovima, jer je kao i u ostalim gradovima domaćinima u program bio uključen i rad volontera, svjesnih važnosti događanja i onih koji su bili motivirani ponosom baštine svojega grada te su bili voljni svoje vrijeme i rad uložiti u njegovu promociju. Nažalost, zbog izvanrednih okolnosti globalnih razmjera, realizacija integralnoga programa i projekata nije bila u potpunosti ostvarena. Međutim, zahvaljujući marketinškim aktivnostima i ulaganjima u infrastrukturu, Rijeci je u naslijeđe ipak ostalo dugotrajno dobro i doprinos.

Među najznačajnijim statističkim podacima doprinosa nalaze se brojke koje se vežu uz turističke rezultate tijekom 2020. godine:

- povećan kapacitet privatnog smještaja za 40 % u odnosu na prethodnu godinu⁶⁰;
- 185 000 ostvarenih noćenja⁶¹;
- 1 323 000 posjetitelja⁶²;
- planirani prihod: 71 270 000 eura⁶³.

---

⁶⁰ Rijeka European Capital of Culture 2020, Third Monitoring Meeting Report by the ECOC Expert Panel, Galway, listopad 2019, str. 6.

⁶¹ Državni zavod za statistiku, <https://web.dzs.hr/> (13.7.2023.)

⁶² Ministarstvo turizma Republike Hrvatske, TURIZAM U BROJKAMA 2020. Republika Hrvatska, Izdanje 2021.

⁶³ Brošura EPK Rijeka 2020., <https://rijeka2020.eu/o-epk-projektu/sto-je-epk/epk-u-brojkama/> (13.7.2023.)

3.3.3. Kulturni doprinos gradu kao prijestolnici kulture

Kulturni je program bio osmišljen kako bi na najvjerodostojniji način predstavio sve ono što Rijeku čini takvom kakva jest: nenametljiva, gostoljubiva, otvorena prema različitostima, a opet svoja.

Osnovni je program kulturnih događanja bio podijeljen na sedam tematskih programskih skupina. Tematski program nazvan *Kuhinjom različitosti* u fokusu je imao kulturne i društvene različitosti, migracijsko naslijeđe grada, kao i prisutnost brojnih supkultura u novije vrijeme. Ta je tematska skupina obuhvaćala događaje kao što su Porto Etno – festival svjetske glazbe i gastronomije, nogometno-kulturni projekt „Jedan grad: jedan cilj“ te Festival europske kratke priče i Hay Festival s posebnim programom „Europa28: Vizije budućnosti“. Druga tema, *Dopolavoro*, obuhvaćala je spektakle različite prirode te kontemplaciju o utjecaju koji tehnologija ima na razvoj i forme umjetnosti. Tema *Doba moći* temeljila se na povijesnim mijenama kojima je Rijeka bila obuhvaćena, a tema je obuhvaćala događanja koja tematiziraju i relativiziraju pojam moći. Tema *Slatko i slano* temeljila se na činjenici kako se sam grad nalazi na susretu slatke i slane vode, na mjestu gdje se Rječina ulijeva u Jadransko more, a tema se temeljila na vječito tranzicijskom prostoru na kojem su se susretali industrija i neposredno bliska prirodna baština. Tema *Lungomare art* zasnivala se na trajnim postavima umjetničkih djela nadahnutih morem i Kvarnerom, *Dječja kuća* bila je namijenjena djeci koja su se mogla umjetnički i kreativno izraziti kako bi pojmla da sutra ona mogu biti kreatori velikih mijena u društvu. Tema *27 susjedstava* dobila je ime po 27 jedinica lokalne uprave, odnosno susjedstava s ciljem stvaranja platforme suradnje i jačanja lokalnih zajednica u udaljenim urbanim i ruralnim područjima. U konačnici, tema *Izvan pravaca* temeljila se na raznolikosti riječke kulture unutar još šarolikijeg i raznovrsnijeg europskog kulturnog konteksta. Samu krunu programa činio je kapitalni kulturni i zabavni događaj u Rijeci – Međunarodna karnevalska povorka 2020.⁶⁴

Godina 2020. bila je godina pandemije te su se očekivali znatno lošiji rezultati od realiziranih. Od realiziranih kulturalnih rezultata ističu se:⁶⁵

- 1000 događaja;
- 160 000 posjetitelja kulturnih događaja ili atrakcija;

---

⁶⁴ Brošura EPK Rijeka 2020: <https://rijeka2020.eu/wp-content/uploads/2020/01/Brosura-HR.pdf> (8.5.2023.)

⁶⁵ Ibidem.

- 1000 volontera.

3.3.4. Prostorni doprinos gradu kao prijestolnici kulture

U okviru programa predviđen je čitav niz rekonstrukcija na postojećim temeljima građevina jer napušteni industrijski objekti, kao i zapuštene fasade dobrog dijela stambenih objekata iziskuju promjenu i uređenje. Zahvaljujući brojnim kohezijskim programima, obnova privatnih stambenih objekata s vremenom donosi promjene u vizuri stambenih četvrti, dok je namjena tih sredstava bila usmjerena na napuštene tvornice te zapuštene javne prostore koji sačinjavaju svakodnevicu stanovnika Rijeke. Tako su u neposrednoj blizini bivše tvornice Rikard Benčić u trima napuštenim industrijskim zdanjima obavljani radovi kako bi u njima svoje mjesto pronašli Muzej Grada Rijeke, Gradska knjižnica Rijeka i Dječja kuća, jedinstven koncept za stimulaciju dječje kreativnosti. „Muzej moderne i suvremene umjetnosti u svoje je prostore u Benčiću, uređene u prvoj fazi već uselio, a predstoji njegovo širenje na ostatak prostora unutar postojeće zgrade. Također, obnavlja se i uređuje Brod Galeb koji postaje brod-muzej i kulturno-turistička atrakcija u Rijeci. Za ove obnove Rijeka je dobila bespovratna europska financijska sredstva u ukupnom iznosu od gotovo 140 milijuna kuna, a ove zgrade i objekti dovršavaju se i otvaraju tijekom 2020. i dijelom 2021. godine.“⁶⁶ Ujedno je uređen i prostor RiHub-a kao središnje mjesto okupljanja građana, odvijanja edukacija i elaborata kreativnih i inovativnih aktivnosti. Iznimno je bitno i uređenje prostora Exportdrva na Delti, koji je bio zamišljen kao središnji prostor za održavanje većeg dijela programa 2020. godine.

---

⁶⁶ Brošura EPK Rijeka 2020: Obnova zgrada; <https://rijeka2020.eu/o-epk-projektu/obnova-zgrada/> (8.9.2023.)

Slika 27. Karta Rijeke s naznačenim prostornim modifikacijama uslijed programa Europske prijestolnice kulture (izrada autora prema vlastitom istraživanju)

Slika 27 prikazuje grad Rijeku s naznačenim prostornim modifikacijama koje su se dogodile kao izravan rezultat djelovanja programa Europske prijestolnice kulture. Najznačajnije prostorne modifikacije odvijale su se pretežito u kategoriji transformacije *brownfield* područja, ali i u kategoriji renovacije:

Transformacija *brownfield* područja:

- Rikard Benčić – na području bivše tvornice obnavljaju se tri zgrade industrijske baštine koje dobivaju kulturnu namjenu. Takozvani „T-kompleks“ povodom inicijative EPK-a zadobiva mogućnost transformacije nekorištenog te napuštenog dijela Rijeke u novo i moderno društveno sjedište;

Slika 28. Kompleks Rikard Benčić prije inicijative EPK-a 2020. godine⁶⁷

Slika 29. Kompleks Rikard Benčić nakon inicijative EPK-a 2020. godine

- Muzej moderne i suvremene umjetnosti – nekadašnja pogonska zgrada bivše Šećerane te potom tvornica duhana i tvornica motora i traktora povodom inicijative EPK-a transformirana je u današnji Muzej moderne i suvremene umjetnosti;

---

⁶⁷ EPK Rijeka 2020; <https://rijeka2020.eu/o-epk-projektu/obnova-zgrada/> (15.7.2023.)

Slika 30. Muzej moderne i suvremene umjetnosti, ulaz s ceste

- Palača Šećerane – sagrađena kao upravna zgrada Tvornice šećera 1752. godine, Palača Šećerane označila je početak industrijskog razvoja Rijeke. Obnova Palače šećera sastavni je dio EU projekta pod nazivom „Turistička valorizacija reprezentativnih spomenika riječke industrijske baštine“⁶⁸;

Slika 31. Palača Šećerane

- Dječja kuća – U ciglenu zgradu kompleksa Benčić koja je nekada služila kao prostor za sušenje duhana po obnovi useljava Dječja kuća.⁶⁹ Ciglenu fasadu je radi očuvanja

⁶⁸ EPK Rijeka 2020; <https://rijeka2020.eu/o-epk-projektu/> (15.7.2023.)

⁶⁹ Ibidem.

kulturne baštine sačuvana u procesu obnove i transformacije zapuštenog područja u društveno sjedište za djecu;

Slika 32. Dječja kuća

- Gradska knjižnica Rijeka – Transformacija inače nekorištenog prostora Tvornice Šećera te kasnije Duhana. Sadašnja Gradska knjižnica još je uvijek u tijeku izgradnje. Rekonstrukcija objekta započela je 2019. godine povodom inicijative 2020⁷⁰;

---

⁷⁰ Ibidem.

Slika 33. Nedovršena izgradnja Gradske knjižnice Rijeka 2023. povodom inicijative EPK-a 2020.

Slika 34. Izgradnja unutrašnjosti Gradske knjižnice Rijeka 2023. povodom inicijative EPK-a 2020⁷¹

- Brod Galeb – simbol i svjedok političke i društvene povijesti 20. stoljeća.⁷² Kao jedan od najistaknutijih plovila Hrvatske, Brod Galeb postao je *brownfield* objekt koji spada

⁷¹ Gradska Knjižnica Rijeka; <https://gkr.hr/Magazin/Novosti/Vijesti-iz-Bencica-28-prema-završnim-dionicama-gradevinske-utrke-uz-industrijski-dizajn-i-mostice-buduće-knjižnice> (17.7.2023.)

⁷² EPK Rijeka 2020; <https://rijeka2020.eu/o-epk-projektu/> (17.7.2023.)

u kulturno dobro grada Rijeke. Inicijativom EPK-a Brod Galeb prenamijenit će se u kulturno središte na kojem će se odvijati niz događanja, poput kazališnih predstava, tribina, performansa, edukativnih radionica, videoprojeksija i drugih sadržaja koje će realizirati riječke kulturne ustanove. Brod će postati gradska kulturna i turistička atrakcija, mjesto za edukativne i znanstvene skupove te radionice⁷³;

Slika 35. Brod Galeb

- Exportdrvo – Nekorišteno i zapušteno skladište Exportdrvo povodom inicijative EPK-a svoj prostor transformira i prenamjenjuje u novo kulturno središte koje je namijenjeno raznim kulturnim događanjima poput izložbi, koncerata, scenskih nastupa i slično⁷⁴;

Slika 36. Exportdrvo noću s vidljivim instalacijama povodom EPK inicijative 2020.

⁷³ Muzej Brod Galeb; <https://www.muzej-rijeka.hr/zbirke/brod-galeb/> (17.7.2023.)

⁷⁴ Grad Rijeka; <https://www.rijeka.hr/gradska-uprava/gradski-projekti/realizirani-projekti/kultura/exportdrvo/> (17.7.2023.)

- RiHub – Preuređeni prostor RiHuba radi okupljanja građana, odvijanja edukacija i elaborata kreativnih i inovativnih aktivnosti.

Slika 37. RiHub, renovirana unutrašnjost

4. REZULTATI ISTRAŽIVANJA I RASPRAVA

Iako naizgled analizirani gradovi, Liverpool, Marseille i Rijeka, imaju mnogo toga zajedničkog te nose isti predznak kako na nacionalnoj tako i na europskoj razini, a to je onaj lučkoga grada, svaki od njih posjeduje svoje posebnosti. Sva tri analizirana grada posjeduju velik broj zajedničkih karakteristika. Međutim, oni nisu identični, jer je svaki obilježen konkretnim povijesnim događajima, konkretnim i različitim vladarima koji su na sebi svojstven način upravljali njima, različitim oblicima privrede i industrije koja se razvijala u svakom od njih u pojedinim povijesnim periodima ili aktualno.

Tablica 2. Kratkoročni doprinosi statusa prijestolnice kulture

PRIMJERI KRATKOROČNIH DOPRINOSA	LIVERPOOL	MARSEILLE	RIJEKA
KULTURNI DOPRINOSI	<ul style="list-style-type: none"> - 7000 događaja - 10 000 umjetnika - 15 milijuna posjetitelja kulturnih događaja ili atrakcija - 70 % stanovništva Liverpoola posjetilo je muzej ili galeriju - 67 000 djece sudjelovalo je u kulturnim događanjima i posjetima - 2008. godine bio je treći najpopularniji engleski grad među posjetiteljima, nakon Edinburgha i Londona - 1000 volontera 	<ul style="list-style-type: none"> - uvodna ceremonija otvaranja sa 600 000 posjetitelja - preko 950 događaja - 10 milijuna posjetitelja kulturnih događaja ili atrakcija - 1,2 milijuna posjetitelja posjetilo je barem jedan događaj ili atrakciju, od kojih je 83 % posjetilo više 	<ul style="list-style-type: none"> - 1000 događaja - 160 000 posjetitelja kulturnih događaja ili atrakcija - 1000 volontera
EKONOMSKI DOPRINOSI	<ul style="list-style-type: none"> - budžet za EPK: 122,4 milijuna funti sredstava od Tvrtke Kulture - 75,1 milijun funti od Vijeća grada Liverpoola 	<ul style="list-style-type: none"> - budžet za EPK: 98 milijuna eura - 2013. 10 milijuna posjetitelja - 2800 radnih mjesta 	<ul style="list-style-type: none"> - budžet za EPK: 71 270 000 eura - povećani kapacitet privatnog smještaja za 40 % u odnosu na prethodnu godinu - 185 000 ostvarenih noćenja

	<p>- 30,8 milijuna funti od ostalih organizacija i sponzora</p> <p>- 12,5 milijuna funti kroz komercijalne programe</p> <p>- 4 milijuna funti kroz prodaju promotivnih materijala vezanih uz događaj</p> <p>- 1000 radnih mjesta</p> <p>- milijun posjetitelja Tate Liverpoola</p> <p>- milijun ostvarenih noćenja u hotelskim smještajnim kapacitetima</p> <p>- 800 milijuna funti – ekonomska dobit koju je ostvario grad</p> <p>- 25 % posjetitelja prvi je put posjetilo Liverpool</p> <p>- 150 % je povećan broj posjetitelja Liverpoola</p>	<p>- 500 milijuna eura – ekonomska dobit koju je ostvario grad</p> <p>- 2,1 milijuna noćenja</p>	<p>- 1 323 000 posjetitelja</p> <p>- planirani prihod: 71 270 000 eura</p>
PROSTORNI DOPRINOSI	<p>- od 2003. nadalje realizirano je 300 infrastrukturnih projekata</p> <p>- 4 milijarde funti – ulaganja u 300 infrastrukturnih objekata ili organiziranih događaja</p> <p>- 79 % stanovnika Liverpoola smatra kako se grad permanentno razvija, a radi se o najvećem postotku u UK-u</p> <ul style="list-style-type: none"> • Liverpool ONE • M&S Bank Arena 	<p>- značajni ekonomski i kulturni razvoj potaknut prostornim doprinosima</p> <ul style="list-style-type: none"> • Mucem • Pavillon • Hangar J1 • Glazbeni konzervatorij Darius Milhaud • Villa Méditerranée • La Friche de la Belle de Mer • Le Vieux Port 	<p>- 140 milijuna kuna bespovratnih sredstava</p> <ul style="list-style-type: none"> • Rikard Benčić • Muzej moderne i suvremene umjetnosti • Palača Šećerane • Dječja kuća • Gradska knjižnica • Brod Galeb • Exportdrvo • RiHub

	<ul style="list-style-type: none"> • Convention Centre • Cruise Liverpool Terminal • St. George's Hall • The Bluecoat • World Museum Liverpool • The Powerplant 		
--	---	--	--

Tablica 3. Dugoročni doprinosi statusa prijestolnice kulture

PRIMJERI DUGOROČNIH DOPRINOSA	LIVERPOOL	MARSEILLE	RIJEKA
KULTURNI DOPRINOSI	<ul style="list-style-type: none"> - doprinos kolektivnom osjećaju ponosa kulturom grada među stanovnicima - repozicioniranje imidža grada u svjetskim razmjerima - osvješćivanje zajednice o problemima socijalne inkluzije zbog diskriminacije tijekom EPK-a 	<ul style="list-style-type: none"> - novopodignuti muzej Mucem 2014. godine nalazi se na listi 50 najposjećenijih muzeja svijeta - socijalna, društvena, etnička, kulturna inkluzija 	<ul style="list-style-type: none"> - jačanje kulturne svijesti lokalnog stanovništva i okolice - potvrđivanje stava da je Rijeka otvorena, nenametljiva, gostoljubiva, otvorena prema različitostima
EKONOMSKI DOPRINOSI	<ul style="list-style-type: none"> - ekonomska regeneracija u godini nošenja titule - turistički razvoj i razvoj turističke ponude 	<ul style="list-style-type: none"> - infrastrukturna ulaganja i uređenje grada - rast broja posjetitelja - veći prihodi od turizma 	<ul style="list-style-type: none"> - realizacija veće atraktivnosti i većeg broja posjetitelja - razvoj turističke ponude i povećanje turističkih posjeta
PROSTORNI DOPRINOSI	<ul style="list-style-type: none"> - doprinos većoj senzibilizaciji lokalne populacije po pitanju javnog prostora - razvoj grada vezan uz novootvorene objekte 	<ul style="list-style-type: none"> - ulaganja u infrastrukturu - poboljšanje kvalitete života lokalnoga stanovništva - uređenje luke, cesta, građevina s novim namjenama (dvorane 	<ul style="list-style-type: none"> - rekonstrukcijske radnje dijelova grada - obnova privatnih stambenih objekata - otvaranje novih kulturnih sadržaja

		za kulturna, zabavna i edukativna događanja) - organizacija potrebnog javnog prijevoza za posjetitelje - osiguravanje dostatnog broja veza putem javnog prijevoza - smanjenje CO ₂ emisija - kontinuirana korist novopodignutih i restauriranih područja	
--	--	---	--

Po pitanju različitosti kod pristupa kandidaturi i organizaciji događanja i programa u godinama kada je svaki od gradova nosio titulu Europske prijestolnice kulture te na temelju provedene analize temeljene na kulturnom, privrednom i prostornom planu, moguće je ustanoviti određene razlike, ali i sličnosti, iz aspekta kulture, ekonomije i prostora.

Po pitanju kulture, mogu se istaknuti idući zaključci:

- Kada se govori o kulturnim događanjima, Liverpool je ostvario najveće rezultate sa 7000 ostvarenih kulturnih događanja, Marseille s preko 950 te Rijeka s preko 1000 događanja. Takvi rezultati pokazuju bogatstvo ponude i aktivnosti te utječu na jačanje kulturne scene gradova potaknuto EPK inicijativom.
- Moguće je zamijetiti velik broj posjetitelja kulturnih događaja i atrakcija za vrijeme trajanja inicijative, što izravno utječe na porast turističke potražnje i ekonomske snage gradova. Liverpool je ostvario 15 milijuna posjetitelja kulturnih događanja, Marseille 10 milijuna posjetitelja te Rijeka 160 tisuća posjetitelja. Gledajući veličinu gradova te njihov broj stanovnika, moguće je zaključiti da je najveći uspjeh doživio Liverpool, dok je Rijeka podbacila. Specifičnost Rijeke u ovom slučaju moguće je pripisati uvjetima uzrokovanim pandemijom koji su do određene mjere onemogućili turistička kretanja te posljedično utjecali i na broj posjetitelja Rijeke za vrijeme EPK inicijative.
- Broj volontera bio je jednak u Liverpoolu i Rijeci te je iznosio 1000, dok za Marseille nisu pronađeni podaci. S obzirom na broj događanja u Liverpoolu i Rijeci, Rijeka je imala veći postotak volontera koji su bili voljni sudjelovati u izvedbi programa EPK-a.

- U sva tri grada dugoročno se zamjećuje jačanje kulturne svijesti lokalnog stanovništva. U Liverpoolu se stavlja velik naglasak na socijalne probleme inkluzije i diskriminacije, dok za razliku od Liverpoola, grad Rijeka potvrđuje svoj status kao nenametljiv grad koji je otvoren prema različitostima.

Rezultati ekonomskih doprinosa za gradove ističu sljedeće:

- Budžet za ostvarenje programa Europske prijestolnice kulture bio je značajno najviši u Liverpoolu, unutar kojega je uspješno prikupljeno 122 milijuna funti za provedbu aktivnosti. Marseille je također raspolagao značajnim budžetom u iznosu od 98 milijuna eura, dok je Rijeka raspolagala znatno manjim budžetom od 71 tisuću eura.
- Specifičnost Liverpoola jest što je iz prikupljenog budžeta od 122 milijuna funti 47 milijuna funti činio budžet prikupljen od sponzora, promotivnih materijala i komercijalnih programa, dok se za Marseille i Rijeku budžet nije ostvario u toj razini i s tolikim angažmanom zajednice.
- Marseille je otvorio 2800 radnih mjesta, dok je Liverpool otvorio tek 1000 radnih mjesta. S obzirom na razlike u budžetu, broju događanja i broju posjetitelja tih dvaju gradova za promatrane godine, može se zaključiti da Marseille i Liverpool imaju različite pristupe ekonomskom razvoju putem zapošljavanja, osobito s obzirom na to da je Liverpool prednjačio po navedenim čimbenicima. Broj otvorenih radnih mjesta za grad Rijeku nije zabilježen.
- Kada se promatra broj ostvarenih noćenja u gradovima za vrijeme bivanja Europskim prijestolnicama kulture, možemo zaključiti da Marseille ima najviše ostvarenih noćenja, 2,1 milijuna, Liverpool ima milijun ostvarenih noćenja, dok je Rijeka zabilježila znatno manje ostvarenih noćenja, tek 185 000, što se do određene mjere može pripisati specifičnosti situacije u kojoj se nalazila.
- Ekonomska dobit gradova također je jedan od značajnih čimbenika koji su posljedica EPK događanja. Upravo zbog velike posjećenosti gradova od strane turista i povećane potrošnje unutar gradova, Liverpool je ostvario ekonomsku dobit od 800 milijuna funti, Marseille 500 milijuna eura, dok je Rijeka uspjela pokriti troškove izrade čitava programa s dobiti od 71 tisuće eura. Razlog takvim rezultatima Rijeke jest posljedica nepovoljne situacija uzrokovane COVID-19 pandemijom, koja je ograničila kretanje populacije i samim time smanjila očekivanu, ali i realnu potrošnju.

- Dugoročni doprinosi koji su aktualni u svim trima promatranim gradovima većinski su vezani uz turizam, osobito u smislu povećanja broja posjetitelja, razvoja turističke ponude te ulaganja u turističke sadržaje.
- Liverpool je zabilježio značajnu ekonomsku regeneraciju u godini nošenja titule, što na toj razini nije bilo vidljivo u Marseilleu i Rijeci.

Prostorni doprinosi Europske prijestolnice kulture ističu sljedeće:

- Liverpool, Marseille i Rijeka zabilježili su značajno unaprjeđenje komunalne i prometne infrastrukture.
- Sva tri grada aktivno su sudjelovala u izgradnji i uređivanju građevina kulturne namjene, što je vidljivo u ostvarenim projektima sažetim u tablici.
- Marseille i Rijeka manifestirali su svoje prostorne doprinose i kroz obnovu privatnih objekata i provodili aktivnosti za poboljšanje kvalitete života lokalnog stanovništva, dok je Liverpool svoje napore usmjerio na razvoj javnog prostora pogodnog turizmu.
- Specifičnost Marseillea kao grada domaćina jest da je on od promatranih gradova najviše ulagao u prometnu infrastrukturu grada, kroz pothvate uređenja cesta, osiguravanje dostatnog broja veza za olakšano kretanje stanovništva, pravovremeno osiguravanje dodatnog javnog prijevoza radi povećanja potražnje te smanjivanja CO₂ emisija. Liverpool i Rijeka nisu zabilježili slične akcije povodom EPK događanja.

Kao dio komparacije, potrebno je naglasiti grad Rijeku, koji je titulu nosio 2020. godine, i to, može se reći, u najnezahvalnijem trenutku recentnije povijesti. Naime, unatoč pravovremenoj kandidaturi, bogatom programu, osiguranju potrebnih sredstava za programske, infrastrukturne, marketinške i logističke aktivnosti, grad Rijeka je zbog pandemije uspio samo djelomično realizirati program i stoga se našao u iznimno nezahvalnoj poziciji. Međutim, sama činjenica kako je gradu bila dodijeljena titula, kao i zahvaljujući intenzivnim marketinškim kampanjama, moguće je zaključiti kako je kulturna prepoznatljivost grada Rijeke iznimno porasla.

S druge strane, Liverpool 2008. i Marseille 2013. godine imali su sve zahvalne društvene, zdravstvene, sigurnosne i ostale prilike za potpunu realizaciju programa, infrastrukturne aktivnosti, kao i odvijanje samoga kulturnog programa. U prethodnim su poglavljima odnosno potpoglavljima izložene svi dobrobiti i nedostaci po pitanju ekonomskih, kulturnih i infrastrukturnih, odnosno prostornih čimbenika u opisanim gradovima. Iz njih proizlazi teza kako je organizacijski odbor jednoga i drugoga grada koncept Europske prijestolnice kulture drukčije interpretirao i sukladno tome na drukčiji način realizirao program iste inicijative.

Kada govorimo o Liverpoolu, evidentno je iz prethodno navedenih čimbenika kako je u prvi plan postavljen ekonomski čimbenik, odnosno kako je segment turističke djelatnosti u drugi plan izgurao samu kulturu i kulturni sadržaj. Došlo je, naime, do paradoksalne situacije da je kultura postala popratni sadržaj turističkim kretanjima. U isto vrijeme, a kako je izloženo u jednom od prethodnih poglavlja, u kulturnome programu nisu bile zastupljene sve etničke i ostale manjine koje stanuju u Liverpoolu, a što je bila zamjerka niza citiranih autora. Isto se ujedno kosi s temeljnim postavkama Europske komisije o inzistiranju na društvenoj koheziji i inkluziji svih društvenih skupina, njima specifičnih kulturnih izričaja, kao i afirmaciji supkulturnih umjetnosti.

U slučaju Marseillea, koji je i inače značajan turistički grad, nije došlo do istih problema kao u Liverpoolu zato što su organizatori programa pravovremeno razvili strategiju realizacije svih kulturnih događaja i pružanja popratnih transportnih i ugostiteljskih usluga na način da u dogovoru s ugostiteljima ne koriste jednokratni pribor te su organizirali oblike javnoga prijevoza, čime su reducirali emisiju CO₂. Ujedno, kod programskoga dijela, u Marseilleu su u kulturnom programu i neovisno o vrsti umjetnosti bile zastupljene sve društvene skupine, neovisno o etničkoj, vjerskoj ili drugoj pripadnosti. I Marseille je značajno profitirao po pitanju broja posjetitelja, ostvarenih noćenja, ugostiteljskih usluga i ostalih popratnih djelatnosti, no uz minimalan negativan utjecaj na prostor, stanovništvo i okoliš.

5. ZAKLJUČAK

Europska prijestolnica kulture prestižna je titula koja se dodjeljuje europskim gradovima koji ne moraju nužno biti veliki gradovi i svjetski poznate destinacije. Dapače, čitav je niz u globalnom kontekstu manje poznatih ili nepoznatih gradova u periodu od 1985. godine do danas nosio tu prestižnu titulu. Ono što je relevantno za predmetnu inicijativu jest bogato kulturno materijalno i nematerijalno naslijeđe, bogata povijest te kulturna raznolikost. Sukladno intenciji Europske komisije, cilj ovakve inicijative jest popularizacija kulturne različitosti, društvena inkluzija i širenje svijesti da svi pripadamo toliko sličnoj, ali ipak toliko različitoj europskoj zajednici.

Iako je proces kandidature, pripreme dokumentacije, razrade i koncipiranja programa, kao i pitanje logistike i u konačnici same realizacije popraćene odgovarajućom marketinškom pokrivenošću izazovan zadatak, status Europske prijestolnice kulture sa sobom nosi čitav niz dobrobiti. Kod lokalnoga stanovništva dodjela ove titule pobuđuje osjećaj ponosa zbog pripadnosti konkretnoj zajednici, čime se među njima budi i intenzivnija želja za boljim upoznavanjem vlastite baštine. Po pitanju privrede, lokalni turistički i uslužni djelatnici, smještajni kapaciteti, kao i ugostitelji tijekom tekuće godine ostvaruju rekordne prihode zbog velikog broja posjetitelja koji se motivirani tim događanjima upućuju u grad domaćin. Istovremeno, kako za strane posjetitelje tako i za domaće posjetitelje to je iznimna prilika da besplatno dožive baštinu i kulturu, posjete muzeje te pogledaju brojne izložbe, kao i scenske nastupe. Dugoročno, infrastruktura koja se povodom organizacije ove inicijative gradi u gradu domaćinu, renovira ili prenamjenjuje ostaje na raspolaganju lokalnome stanovništvu kao prostor za umjetničko i kulturno stvaralaštvo ili uživanje u njemu. Bitno je samo pripaziti da kultura ne postane alatom u službi privrede, već primarni motiv organizacije takva kapitalnog događaja.

6. LITERATURA I IZVORI

1. Adriatique maps and prints: 'L'ENTRÉE DU PORT DE MARSEILLE'. CITADELLE & FORT SAINT JEAN. DE FER;
<https://www.antiquemapsandprints.com/categories/maps-by-cartographer/de-fer-nicolas/product/-l-entree-du-port-de-marseille-citadelle-and-fort-saint-jean-de-fer-1705-map/P-7-012846~P-7-012846> (pristupljeno: 26.12.2022.)
2. Britannica, T. Editors of Encyclopaedia (2022, October 5). Liverpool. Encyclopedia Britannica. <https://www.britannica.com/place/Liverpool-England> (18.12.2022.)
3. Burić, M. N., Smolović, J. C., Božović, M. L. i Filipović, A. L. (2017). Impact of economic factors on life insurance development in Western Balkan Countries. Zbornik radova Ekonomskog fakulteta u Rijeci, 35 (2), 331-352.
<https://doi.org/10.18045/zbefri.2017.2.331> (17.12.2022.)
4. EUR-Lex: Access to European Union Law: Decision No 445/2014/EU of the European Parliament and of the Council of 16 April 2014 establishing a Union action for the European Capitals of Culture for the years 2020 to 2033 and repealing Decision No 1622/2006/EC; <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32014D0445> (17.12.2022.)
5. European Association for International Education - Liverpool: the World Capital City of Pop; <https://www.eaie.org/blog/liverpool-world-capital-city-pop.html> (18.12.2022.)
6. European Commission, Directorate-General for Education, Youth, Sport and Culture, From social inclusion to social cohesion : the role of culture policy, Publications Office, 2019, <https://data.europa.eu/doi/10.2766/851458>
7. Europeans Capitals of Culture; <https://culture.ec.europa.eu/policies/culture-in-cities-and-regions/european-capitals-of-culture> (posjećeno: 1.2.2023.)
8. Europska komisija: Nova europska agenda za kulturu 2018; <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/HTML/?uri=CELEX:52018DC0267&from=EN> (2.2.2023.)
9. Europske prijestolnice kulture 2020. do 2033. godine: Vodič za gradove koji se namjeravaju kandidirati; <https://min-kulture.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/NAJNOVIJE%20NOVOSTI/09%20->

%20Guide%20to%20European%20Capitals%20of%20Culture,hr,%20lekt,%20za
d.pdf

10. Federal Ministry Republic of Austria - European and International Affairs: Creative Europe; <https://www.bmeia.gv.at/en/european-foreign-policy/international-cultural-policy/multilateral-cultural-policy/european-union/creative-europe/>
11. Glažar, M. (2015). Europska prijestolnica kulture i kulturne strategije grada Rijeke s obzirom na riječku kandidaturu za EPK 2020, diplomski rad. Sveučilište u Rijeci.
12. Guinness World Records: Oldest railway station; <https://www.guinnessworldrecords.com/world-records/62993-oldest-railway-station> (18.12.2022.)
13. Institut national de la statistique et des etudes economiques: Commune de Marseille; <https://www.insee.fr/fr/statistiques/1405599?geo=COM-13055> (30.1.2023.)
14. List of European Capitals of Culture; https://commission.europa.eu/statistics_en (1.2.2023.)
15. Marseille Tourisme: Le Vieux-port; <https://www.marseilletourisme.fr/fr/que-voir/patrimoine-culture/quartiers/vieux-port/> (26.12.2022.)
16. Ministarstvo kulture i medija: Esch – Europska prijestolnica kulture 2022; <https://min-kulture.gov.hr/izdvojena-desno/program-europske-unije-kreativna-europa/program-europske-unije-kreativna-europa-potprogram-kultura/novosti-9792/esch-europska-prijestolnica-kulture-2022/14761>
17. Ministarstvo prostornoga uređenja, graditeljstva i državne imovine: Nacrt prijedloga programa razvoja zelene infrastrukture u urbanim područjima za razdoblje 2021. do 2030. godine; <https://esavjetovanja.gov.hr/ECon/MainScreen?entityId=16907>
18. Paić, S. (2021). GRAD RIJEKA – SREDIŠTE POVIJESNE, KULTURNE I PROMETNE RAZLIČITOSTI I POVEZANOSTI. *Željeznice* 21, 20 (1), 1-8. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/259607>
19. Salopek, I. (2020). MEDICINA I UMJETNOST: SUSRETI, TRAGOVI, VEZE. RIJEKA 2020. – EUROPSKA PRIJESTOLNICA KULTURE KAO NADAHNUĆE. *Acta medico-historica Adriatica*, 18 (1), 9-14. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/240878>

20. Škrbić Alempijević, N. i Gulin Zrnić, V. (2022). Rijeka 2020: resemantizacija gradskog identiteta kulturom. *Sociologija i prostor*, 60 (2 (224)), 223-244.
<https://doi.org/10.5673/sip.60.2.1>
21. Tursie, C., Perrin, T. (2020). Assessing the social and cultural impacts of the European Capital of Culture programme in crossborder regions. A research agenda // *Eastern Journal of European Studies*, Vol.1, str. 77-98.
22. Zelenika, R. (2017). Metodologija i tehnologija izrade znanstvenog i stručnog djela. Rijeka: Ekonomski fakultet Sveučilišta u Rijeci.
23. Payer, H. (2014). Key Considerations for Planning the European Capital of Culture – The Case of Veliko Tarnovo / *Athens Journal of Tourism - Volume 1, Issue 4 – Pages 253-264*.
24. UNESCO: World Heritage Committee deletes Liverpool - Maritime Mercantile City from UNESCO's World Heritage List;
[https://www.unesco.org/en/articles/world-heritage-committee-deletes-liverpool-maritime-mercantile-city-unescos-world-heritage-list#:~:text=Liverpool's%20historic%20centre%20and%20docklands,transport%20systems%20and%20port%20management](https://www.unesco.org/en/articles/world-heritage-committee-deletes-liverpool-maritime-mercantile-city-unescos-world-heritage-list#:~:text=Liverpool's%20historic%20centre%20and%20docklands,transport%20systems%20and%20port%20management.). (5.2.2023.)
25. West, T. (2021). Liverpool's European Capital of Culture legacy narrative: a selective heritage?, *European Planning Studies*. London: Routledge.
26. Bullen, C. (2013). European Capitals Of Culture And Everyday Cultural Diversity: A Comparison of Liverpool (UK) and Marseilles (France).
27. Boland, P. (2010). 'Capital of Culture—you must be having a laugh!' Challenging the official rhetoric of Liverpool as the 2008 European cultural capital. *Social & Cultural Geography - SOC CULT GEOGR.* 11. 627-645.
10.1080/14649365.2010.508562.
28. Girel, S. (2014). *Publics et Pratiques culturelles dans une capitale européenne de la culture Marseille-Provence 2013*.
29. *Marseille 2013: quand la culture se heurte à la rénovation urbaine*
<https://www.mediapart.fr/journal/culture-idees/100113/marseille-2013-quand-la-culture-se-heurte-la-renovation-urbaine> (8.2.2023.)
30. *Marseille-Provence 2013: Bilan synthétique de la démarche eco-responsable*
<https://www.slideshare.net/MAQ-AGIR-PACA/mp2013-dmarche-dd-bilan> (8.2.2023.)

31. Giovangeli, A. (2015). Marseille, European Capital of Culture 2013 Ins and Offs: A case for rethinking the effects of large-scale cultural initiatives.
32. Kregar Šegota, I. EPK je Rijeci ostavio trajno nasljeđe;
<https://www.matica.hr/vijenac/708/epk-je-rijeci-ostavio-trajno-nasljee-31574/>
 (8.2.2023.)
33. Liverpool, <https://www.liverpool-one.com/about-us/> (30.6.2023.)
34. Liverpool, https://www.researchgate.net/figure/Chavasse-Park-during-the-1990s_fig16_241092127, <https://www.visitliverpool.com/listing/liverpool-one/14976101/> (30.6.2023.)
35. Liverpool Culture, <https://www.cultureliverpool.co.uk/liverpool-08-timeline/>
 (30.6.2023.)
36. Visit Liverpool, <https://www.visitliverpool.com/listing/calderstones-park/5466101/>, <https://www.cultureliverpool.co.uk/liverpool-08-timeline/>
 (30.6.2023.)
37. M&S Bank Arena, <https://www.mandsbankarena.com/about-us/who-we-are/history/> (30.6.2023.)
38. Echo, <https://www.liverpoolecho.co.uk/news/nostalgia/12-reasons-liverpool-loved-being-9389820> (30.6.2023.)
39. Ernest Griffiths, Consulting Engineers,
<https://www.ernestgriffiths.com/projectsbcc5.html?iCaseStudyId=21> (30.6.2023.)
40. Echo, <https://www.liverpoolecho.co.uk/incoming/gallery/world-museum-liverpool-egypt-galleries-9975992> (30.6.2023.)
41. Impact MP 2013 : Plus de 10 millions de visites pour Marseille Provence 2013, Capitale Européenne de la culture". (5.7.2023.)
42. Stephanie Bernhard, Blandine Trotot Wind of Change on the Old Port Hotel Market Snapshot, Marseille France, 2016.
43. Nick McAteer (Ecorys) James Rampton (CSES) Jonathan France (Ecorys) Mária Tajtáková Sophie Lehouelleur (Ecorys), Ex-post Evaluation of the 2013 European Capitals of Culture, Final Report for the European Commission DG Education and Culture, December 2014.
44. Marseille Tourism, <https://www.marseille-tourisme.com/en/discover-marseille/culture-heritage/the-museums/the-mucem-museum/> (6.7.2023.)

45. Marseille Tourism, <https://tourisme-marseille.com/en/fiche/pavilion-m-marseille-provence-2013-european-capital-of-culture/> (6.7.2023.)
46. Stefano Boeri, De Zeen, <https://www.dezeen.com/2013/06/14/villa-mediterranee-by-stefano-boeri-architetti/#> (7.7.2023.)
47. Friche la Belle de Mai, <https://www.lafriche.org/la-friche-in-english/our-story/> (7.7.2023.)
48. Norman Foster's Marseille Mirror Roof – The Vieux Port Pavillon, <https://publicdelivery.org/vieux-port-pavilion/> (7.7.2023.)
49. Musee Histoire <https://www.musee-histoire-marseille-voie-historique.fr/en/visit/places> (8.7.2023.)
50. Rijeka European Capital of Culture 2020, Third Monitoring Meeting Report by the ECOC Expert Panel, Galway, listopad 2019., str. 6.
51. Državni zavod za statistiku, <https://web.dzs.hr/> (13.7.2023.)
52. Ministarstvo turizma Republike Hrvatske, TURIZAM U BROJKAMA 2020. Republika Hrvatska, Izdanje 2021.
53. EPK Rijeka 2020, <https://rijeka2020.eu/o-epk-projektu/obnova-zgrada/> (15.7.2023.)
54. EPK Rijeka 2020, <https://rijeka2020.eu/o-epk-projektu/> (15.7.2023.)
55. Gradska Knjižnica Rijeka, <https://gkr.hr/Magazin/Novosti/Vijesti-iz-Bencica-28-prema-završnim-dionicama-gradevinske-utrke-uz-industrijski-dizajn-i-mostice-buduce-knjiznice> (17.7.2023.)
56. Muzej Brod Galeb, <https://www.muzej-rijeka.hr/zbirke/brod-galeb/> (17.7.2023.)
57. Grad Rijeka, <https://www.rijeka.hr/gradska-uprava/gradski-projekti/realizirani-projekti/kultura/exportdrvo/> (17.7.2023.)

7. POPIS PRILOGA

Grafovi:

Graf 1. Stopa materijalne i društvene oskudice (2016.); Izvor: Eurostat

Tablice:

Tablica 1. Pregled prijestolnica kulture prema zemljama europskog kontinenta

Tablica 2. Kratkoročni doprinosi statusa prijestolnice kulture

Tablica 3. Dugoročni doprinosi statusa prijestolnice kulture

Slike:

Slika 1. Karta Liverpoola iz 1900.; izvor: Encyclopædia Britannica

Slika 2. Primjer eksponata rasističke propagande u Muzeju ropstva u Liverpoolu

Slika 3. Logo i zastava Europske prijestolnice kulture 2008.

Slika 4. Infrastrukturna regeneracija Liverpoola u srpnju 2008. godine

Slika 5. Karta Liverpoola s naznačenim prostornim modifikacijama uslijed programa Europske prijestolnice kulture (izrada autora prema vlastitom istraživanju)

Slika 6. i 7. Chavasse park tijekom 1990-ih godina i nakon izgradnje Liverpool one trgovačkog centra 2008.

Slika 8. i 9. Prenamjena Calderstone parka u najveću audiovizualnu instalaciju Liverpoola

Slika 10. i 11. M&S Bank Arena i izložbeni centar prije izgradnje i nakon inicijative

Slika 12. St. George's Hall 2008., otvaranje EPK programa u Liverpoolu

Slika 13. Renovirani The Bluecoat, 2008.

Slika 14. Renovirani Svjetski muzej Liverpoola i otvorena izložba drevnog Egipta

Slika 15. Ulaz u luku Marseille i utvrda sv. Ivana

Slika 16. Administrativna podjela Marseillea

Slika 17. Cité radieuse – Le Corbusier

Slika 18. Karta Marseillea s naznačenim prostornim modifikacijama uslijed programa Europske prijestolnice kulture (izrada autora prema vlastitom istraživanju)

Slika 19. Muzej Mucem podignut povodom inicijative 2013.

Slika 20. Pavillon M podignut povodom inicijative 2013.

Slika 21. Villa Méditerranée otvorena povodom inicijative 2013.

Slika 22. *La Friche de la Belle de Mer* – prvobitna revitalizacija *brownfield* područja, renovacija povodom inicijative 2013.

Slika 23. Le Vieux Port – uređeni javni prostor u staroj kulturnoj jezgri Marseillea

Slika 24. Le Vieux Port – prva slika: prije inicijative 2013., druga slika: nakon inicijative 2013.

Slika 25. Renovirani Povijesni muzej Marseillea

Slika 26. Logotip Rijeke kao Europske prijestolnice kulture

Slika 27. Karta Rijeke s naznačenim prostornim modifikacijama uslijed programa Europske prijestolnice kulture (izrada autora prema vlastitom istraživanju)

Slike 28. i 29. Kompleks Rikard Benčić prije i nakon inicijative EPK-a 2020. godine

Slika 30. Muzej moderne i suvremene umjetnosti, ulaz s ceste

Slika 31. Palača Šećerane

Slika 32. Dječja kuća

Slika 33. Nedovršena izgradnja Gradske knjižnice Rijeka 2023. povodom inicijative EPK 2020.

Slika 34. Izgradnja unutrašnjosti Gradske knjižnice Rijeka 2023. povodom inicijative EPK 2020.

Slika 35. Brod Galeb

Slika 36. Exportdrvo noću s vidljivim instalacijama povodom EPK inicijative 2020.

Slika 37. RiHub, renovirana unutrašnjost

8. ŽIVOTOPIS AUTORA

Lora Cindrić rođena je 13.08.1997. u Rijeci.

Srednjoškolsko obrazovanje završila je 2016. godine unutar Prve riječke hrvatske gimnazije. Školovanje je nastavila na Fakultetu za menadžment u turizmu i ugostiteljstvu u Iki, na preddiplomskom smjeru *Menadžment održivog razvoja* te magistrirala 2021. godine na diplomskom smjeru *Održivi razvoj turizma*.

Inicijalno radno iskustvo stekla je na poziciji *guest experience* agenta u turizmu. Trenutno je zaposlena na poziciji projektnog menadžera u Rijeci u *start-up* IT agenciji.

Posjeduje izvanredno jezično razumijevanje. Engleskim jezikom služi se jednako kao i materinskim. Pored toga, demonstrira znanje francuskog, talijanskog i španjolskog jezika.

Popis dosadašnjih objavljenih radova:

- Cindrić, L. (2020). Zastupljenost francuskoga jezika u turističkim promotivnim materijalima u regiji Kvarner (Završni rad). Opatija: Sveučilište u Rijeci, Fakultet za menadžment u turizmu i ugostiteljstvu.
- Cindrić, L. (2021). Implementacija održivih tehnologija u Hrvatskoj (Diplomski rad). Opatija: Sveučilište u Rijeci, Fakultet za menadžment u turizmu i ugostiteljstvu.